

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ
КАФЕДРА АНГЛІЙСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ЛІНГВОДИДАКТИКИ**

**Кваліфікаційна робота
магістра**

**На тему: ПОЕТИКА П'ЄСИ «БУРЯ» ВІЛЬЯМА ШЕКСПІРА КРИЗЬ
ПРИЗМУ ЕКОКРИТИКИ**

виконав: студент 2 курсу
групи 8.0350-1-а-з
спеціальності 035 Філологія
спеціалізації 035.041 Германські мови
та літератури (переклад включно),
перша – англійська
освітньо-професійної програми
Мова і література (англійська)
Фролов Дмитро Олександрович

Керівник: д.філол.н., проф. Торкут Н.М.

Рецензент к.філол.н., доц. Василина К.М.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет іноземної філології

Кафедра англійської філології та лінгводидактики

Освітній рівень магістр

Спеціальність 035 Філологія

Спеціалізація 035.041 Германські мови та літератури (переклад включно),
перша – англійська

Освітня програма Мова і література (англійська)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

« ____ » _____ 2021 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРА

ФРОЛОВУ ДМИТРУ ОЛЕКСАНДРОВИЧУ

1. Тема кваліфікаційної роботи магістра (проєкту) «Поетика п'єси «Буря»
Вільяма Шекспіра крізь призму
екокритики»

керівник кваліфікаційної роботи (проєкту): Торкут Наталія Миколаївна,
д.філол.н., професор

затверджені наказом ЗНУ від «13» квітня 2021 року № 590-с

2. Строк подання студентом кваліфікаційної роботи (проєкту): 02 лютого
2022 року

3. Вихідні дані до кваліфікаційної роботи (проєкту): екокритичний потенціал
п'єси «Буря» В. Шекспіра, як інструменту пізнання сили дії природних
факторів та місце людини як складовою та невід'ємної частини самої
природи.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно
розробити): 1) зібрати та систематизувати наукову інформацію щодо генези
екокритики як соціокультурного феномену одного із літературознавців
напрямів; 2) окреслити дослідницькі горизонти і проблемно-тематичний
діапазон екокритики; 3) Сформувати поняттєво-термінологічний тезариус
екокритики, релевантний запитам літературознавства.

5. Консультанти розділів кваліфікаційної роботи (проєкту)

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	Торкут Н.М. д.філол.н., проф.	05.05.2021	05.05.2021
Розділ 1	Торкут Н.М. д.філол.н., проф.	24.06.2021	24.06.2021
Розділ 2	Торкут Н.М. д.філол.н., проф.	07.09.2021	07.09.2021
Розділ 3	Торкут Н.М. д.філол.н., проф.	11.10.2021	11.10.2021
Висновки	Торкут Н.М. д.філол.н., проф.	19.11.2021	19.11.2021

6. Дата видачі завдання: 05.05.2021 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

з/п	Назва етапів виконання кваліфікаційної роботи магістра	Строк виконання етапів роботи (проєкту)	Примітка
1.	Пошук наукових джерел з теми дослідження, їх вивчення та аналіз;	червень 2021	виконано
2.	Добір фактичного матеріалу	червень 2021	виконано
3.	Написання вступу	липень 2021	виконано
4.	Написання теоретичного розділу	липень 2021	виконано
5.	Написання практичного розділу	вересень 2021	виконано
6.	Формулювання висновків	листопад 2021	виконано
7.	Проходження нормоконтролю	січень 2022	виконано
8.	Одержання відгуку та рецензії	січень 2022	виконано
9.	Захист	лютий 2022	виконано

Автор роботи несе персональну відповідальність за відсутність в роботі несанкціонованих текстових запозичень (академічного плагіату)

Магістрант

_____ Фролов Д.О.
(підпис)

Керівник роботи (проєкту)

_____ Торкут Н.М.
(підпис)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер

_____ Бережний В.А.
(підпис)

РЕФЕРАТ

Дипломна робота – 59 стор., 84 джерела

Об'єкт дослідження: проблемно-тематичний спектр взаємовідносин людини та природи у творі В. Шекспіра «Буря».

Мета роботи: дослідження полягає в тому, щоб в процесі літературознавчого аналізу п'єси «Буря» В. Шекспіра виявити її потенціал і розробити та апробувати екокритичну стратегію вивчення художніх текстів.

Теоретико-методологічні засади: дослідження сформована в процесі акумуляції інтелектуального досвіду сучасного шекспірознавства та екокритики (О. Анікст, М.А. Барг, Т. Михед, Н.М. Торкут). Серед дослідників екокритичного напрямку (М.П. Бранч, Т. Гарді, Ч. Глотфелті, Л. Куп, В. Рукерта, Д. Тері, Г. Фроммом тощо).

Отримані результати: У системі теоретичних знань в найближчій перспективі становлення чи формування вітчизняної галузі екокритичних знань, побудованої на принципах відповідальності науки перед суспільством, обумовлює необхідність визначення екокритичних орієнтирів на сучасному етапі літературознавчих досліджень. Проведене дослідження дає можливість констатувати, що В. Шекспір і його широке відчуття екології як відносин людини та світу природи висвітлює історичні передумови сучасного екологічного знання та активізму, а також досліджує здатність Шекспіра генерувати творчі та перформативні відповіді навіть на сучасні глобальні екологічні проблеми. Шекспірівська екокритика, або аналіз природи у Шекспіра, торкається погоди, зелених насаджень, тварин, потвор (наприклад, Калібан) і навіть колонізації.

Ключові слова: екокритика, зелені студії, буря, світ, природа, природне середовище, людина, В. Шекспір

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ ЛІТЕРАТУРНОГО ТВОРУ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЕКОКРИТИКИ.....	9
1.1 Екокритика: генеза, основні представники та ключові принципи.....	9
1.2 Проблемне тематичне поле екокритики	15
РОЗДІЛ 2 ШЕКСПІРІВСЬКИЙ КАНОН І ЙОГО ПРОЧИТАННЯ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЕКОКРИТИКИ.....	22
2.1 Творчість В. Шекспіра у фокусі екокритики: ключові персоналії та їхні здобутки.....	22
2.2 Алгоритм аналізу шекспірівського твору крізь призму екокритики: стратегії попередників та перспективи дослідницьких пошуків.....	29
РОЗДІЛ 3 АНАЛІЗ ТРАГІКОМЕДІЇ «БУРЯ» В. ШЕКСПІРА В СВІТЛІ ЕКОКРИТИКИ.....	35
3.1 «Буря» В. Шекспіра в дослідженнях сучасних науковців: наукова полеміка, точки непрясненості.....	35
3.2 Протиставлення людини як об'єкта живої природи навколишньому середовищу у творі В. Шекспіра «Буря»	40
3.3 Натуралістично-описове відтворення природи та її процесів у шекспірівській поемі «Буря».....	45
ВИСНОВКИ.....	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	60

ВСТУП

На сьогоднішній день питання, пов'язані з екологією, є одними із найактуальніших у цілому світі. Екологічний аспект виступає складовою частиною стратегії сталого розвитку у глобальних взаємовідносинах між людиною та оточуючою природою.

Світова екологічна криза обумовлена не тільки умовами існування сучасних екосистем, але й специфікою функціонування системи етичних принципів сучасного соціуму. Необхідність виходу з техногенної кризи вимагає адекватного розуміння впливу людства на природу й навіть більше – розуміння особливостей функціонування існуючої етичної системи та усвідомлення необхідності її реформування. Історики, антропологи, літератори та філософи не можуть її реформувати кардинально, проте вони можуть привести до розуміння необхідності проведення трансформаційних процесів [Сухаренко, с 259].

Література від самих витоків існування завжди була доволі різноманітною за проблематикою і характером її художнього втілення. Кожен твір унікальний за своєю сутністю і художніми особливостями. Однак, у центрі будь-якого художнього тексту постає людина, як найцікавіший об'єкт мистецької уваги літератора, її натхненник і головний герой художньої творчості. Останнім часом до літературної спадщини Великого Барда все частіше звертаються представники далеких від філології і мистецтва сфер – політики, науки, медицини, економіки. Одним із таких прикладів інтеграції та поєднання різних сфер філологічних та природничих наук є окремий напрям – екокритика.

З поміж численних творів світової класики шекспірівські п'єси вирізняються тим, що актуалізація наявних в них смислів може відбуватися у найрізноманітніших контекстах, починаючи від індивідуальних смисложиттєвих пошуків особистості (екзистенційні колізії, проблеми кохання і зради, життя і смерті, природи взаємодії природи і людини, розгляд

людини, як частини природного влади і відповідальності, злочину і кари та ін.) і завершуючи сферою політики чи економіки, або мас-медійного дискурсу.

Крім того, шекспірівський канон, до якого сьогодні включають 38 п'єс, 154 сонети, 2 великі поеми та декілька малих поем, наділений дуже потужним антропокреативним потенціалом. За визначенням Н. М. Торкут, «під антропокреативним потенціалом мається на увазі «здатність певного феномену культури стимулювати (провокувати, запускати, підживлювати) розвиток рефлексивної налаштованості людини, що допомагає їй «бути у злагоді зі світом і самим собою», долати екзистенційний відчай у часи складних випробувань, а також надає тієї життєдайної духовної сили, яку християнський мислитель Пауль Тілліх назвав «мужністю бути (“courage to be”）」 [Торкут, с. 164].

Щодо антропоцентричного підходу який домінував у літературознавстві другої половини 20-го століття, то дослідник У. Рукерт (W. Ruckert) небіспідставно зазначає, що антропоцентричне ставлення та сприйняття може стати величезною помилкою для людства, адже спроби та намагання все підкорити, олюднити, здатні порушувати дійсну природу речей. Своєрідною альтернативою антропоцентризму виступає біоцентричний. Біоцентричний підхід, який відбувається на усвідомленні того, протипагу антропоцентричному, стверджує, що будь-які дії повинні нести в собі користь для навколишнього середовища [Ruckert, p. 120]. З огляду на це, атропокреативність постає, на нашу думку, як продукт активної взаємодії атропоцентричного та біоцентричного векторів, оскільки життєдіяльність і репродукція людини можлива лише в умовах біосфери. Це в свою чергу ставить на часі усвідомлення необхідності сталого розвитку.

Саме антропокреативний потенціал робить шекспірівські тексти гостроактуальними і затребуваними не тільки у цілому світі, а такожі в сучасній Україні. Ситуація в нашій країні сьогодні характеризується відчутним зростанням соціальної напруженості і економічним пригніченням

та, як наслідок, незадовільним станом оточуючого середовища. Згідно з концепцією сталого розвитку три складові аспекти (соціологічний, економічний та екологічний) є вирішальними для запровадження стану гармонійного розвитку популяцій в просторі та часі [Сталий розвиток суспільства, с. 5]. Тож для сучасної України проблема гармонізації суспільства і приватного життя людини стоїть в край гостро.

В сучасних умовах особливої ваги набувають культура і література, які здатні впливати на мислення, психологію і світогляд людей, а відповідно й формувати затребувані аксіологічні напрями, адекватні екологічні погляди тощо. В. Шекспір як один із найпопулярніших класиків світової літератури посідає особливе місце в переліку тих митців, які формують ціннісні уявлення. Тож цілком закономірно, що його твори виступають важливим чинником сруктурування екологічного мислення людства а відповідно й об'єктом уваги екокритики.

Дослідження тестів В. Шекспіра через призму екокритики є одним із нових шляхів вивчення та пізнання природи й оточуючого нас світу, а також взаємодії людини та природи у творах В. Шекспіра. Це потребує насамперед розробки теоретико-методологічних засад для даного дослідження. Саме на стратегії аналізу й націлено теоретичний розділ роботи, що фокусується на двох аспектах: а саме екокритиці та культурологічній цінності проаналізованих текстів. У ньому вперше наголошується на необхідності цілісного аналізу тексту англійського генія В. Шекспіра через призму екокритики.

Актуальність обраної теми детермінована, по-перше зростанням уваги сучасної цивілізації до екологічних проблеми та стрімким розвитком екокритики у світовому літературознавстві (Баррі П., Глофелті Ч., Жлуктенко Н. Ю., Соловік С., Сухенко І. М., Торкут Н. М.). По-друге, існує нагальна потреба вивчення творів Великого Барда крізь призму екокритики, яка у вітчизняному літературознавстві робить лише перші кроки.

Наукова новизна магістерської роботи полягає в тому, що Шекспірівська «Буря» потрапляє у фокус екокритичного прочитання в українському літературознавстві.

Об'єктом дослідження даної роботи є – проблемно-тематичний спектр взаємовідносин людини та природи у творі В. Шекспіра «Буря».

Предмет дослідження – екокритичний потенціал п'єси «Буря» В. Шекспіра як інструменту пізнання сили дії природних факторів та місце людини як складовою та невід'ємної частини самої природи.

Мета дослідження полягає в тому, щоб в процесі літературознавчого аналізу п'єси «Буря» В. Шекспіра виявити її антропокреативний потенціал і апробувати екокритичну стратегію вивчення художніх текстів.

Досягнення поставленої мети потребує постановки та вирішення наступних **завдань**:

1) зібрати та систематизувати наукову інформацію щодо генези екокритики як соціокультурного феномену та одного із напрямів літературознавчого аналізу;

2) окреслити дослідницькі горизонти і проблемно-тематичний діапазон екокритики;

3) сформувати поняттєво-термінологічний тезаріус екокритики, релевантний запитам літературознавства;

4) висвітлити стан вивченості п'єси «Буря» В. Шекспіра в дослідженнях сучасних науковців та визначити основні тренди наукової полеміки та наявні точки непроясності;

5) дослідити протиставлення людини природі та її силам у п'єсі Вільяма Шекспіра «Буря»;

6) виокремити художню цінність натуралістично-художнього відтворення природи та її процесів у досліджуваному творі;

7) охарактеризувати антропокреативність п'єси «Буря» В. Шекспіра в контексті екокритичного дискурсу.

Для розв'язання вищезазначених завдань були використані наступні **методи дослідження**:

– аналіз і синтез при роботі з літературознавчими науковими працями;

- герменевтичний метод та принцип “close-reading” при дослідженні тексту п’єси «Буря»;
- метод абстрагування й конкретизація при дослідженні сил природи в тексті;
- метод індукції та дедукції при визначенні місці людини серед природи.

Гіпотеза магістерського дослідження полягає в тому, що екокритичний аналіз п’єси «Буря» В. Шекспіра дозволяє виявити продуктивні проблемні ситуації, колізії та художні образи, які можуть бути використані для розуміння або дослідження сил природи чи дидактичний матеріал при викладанні природничих дисциплін та їх міждисциплінарних аспектів у школах.

Теоретико-методологічна база дослідження сформована в процесі акумуляції інтелектуального досвіду сучасного шекспірознавства та екокритики. Особливо цінними в цьому плані виявилися наукові розвідки таких шекспірознавців, як О. Алексеєнко, О. Анікст, М. А. Барг, С. Зихерман, М. Калби, В. П. Комарова, М. Т. Крейн, М. Пеначча, А. Піазза, Т. Михед, Дж. Тенсел, Н. М. Торкут, Л. С. Старкс-Естес та ін. Серед дослідників екокритичного напрямку досліджень літературних текстів та екокритики, як окремого напрямку вивчення літератури слід назвати М. П. Бранч, Т. Гарді, Ч. Глотфелті, Л. М. Горболіс, С. В. Гречишкіна, Л. Куп, А. Лю, А. В. Олешко, В. Рукерта, І. М. Сухенко, Дж. Тері, Д. Філіпс, Г. Фроммом, Д. Шіз тощо.

Джерелами дослідження слугують науковий дискурс з проблематики екокритики і великий масив наукових текстів з теорії та практики екокритичної складової творів В. Шекспіра зокрема п’єси «Буря».

Практичне значення роботи полягає у можливості під час вивчення текстів класиків літератури філософського переосмислення місця людини в природі, а також, використання екокритичного змісту творів для актуалізації знань про природу чи оточуючий світ та місце людини в ньому при викладанні природничих дисциплін.

Емпірична база проведення роботи містить ефективність використання дослідженого матеріалу при включенні в професійну діяльність та використання при проведенні курсівпідвищення кваліфікації вчителів у КЗ «Запорізькому обласному інституті післядипломної педагогічної освіти» ЗОР.

Апробація роботи була здійсненна на VII Міжнародній науково-практичній конференції «Неперервна освіта нового сторіччя: досягнення та перспективи» (12-15 травня 2021 року). За темою дипломної роботи також були опубліковані матеріали у електронному збірнику наукових праць Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, URL: https://drive.google.com/file/d/17DrgFLYrfR2lvcT_dnOskg56Aim5enwg/view (дата звернення: 03.06.21).

Структура роботи визначається метою та переліком досліджуваних завдань. Магістерська робота складається зі вступу трьох розділів. У вступі подано загальні відомості про дану наукову працю, починаючи від умотивування теми, мети, завдань, актуальності дослідження, визначення об'єкту, предмету та структурування роботи.

У першому розділі подається сутність та генеза екокритичних досліджень, особлива увага приділяється терміну «екокритика» та прочитання крізь призму екокритики класичної літератури.

У другому розділі наводиться відомості прочитання Шекспірівського канону в світлі екокритики. Крім цього, наведенні алгоритми аналізу шекспіровських текстів та їх етапів, стратегій.

Третій розділ містить аналіз трагікомедії В. Шекспіра «Буря» крізь призму екокритики, зокрема протиставлення людини, як об'єкта живої природи навколишньому середовищу й натуралістичне-філософське відтворення природи та її процесів.

У висновках подано узагальнені результати проведеної роботи.

Загальна кількість сторінок 62, кількість використаних джерел 84, з них іноземними мовами 53.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ ЛІТЕРАТУРНОГО ТВОРУ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЕКОКРИТИКИ

1.1 Екокритика: генеза, основні представники та ключові принципи

На кожному етапі історичного розвитку культури й соціуму помітно змінюється характер художнього відображення взаємозв'язків людини з природою, оскільки сам спосіб життя людства піддається постійним трансформаціям. Тривалий час проблеми навколишнього середовища сприймалися скоріше як абстрактні поняття, ніж як реальні справи планетарного масштабу [Шевченко 1988, с. 126]. Втім в останні роки ХХ ст. інтерес до екологічної тематики набуває особливої актуальності, що зумовлене з одного боку, зростанням напруги навколо питань, пов'язаних з глобальними екологічними викликами, а з іншого – проникненням цієї проблематики у різні сфери гуманітаристики в цілому і літературних студій зокрема.

Прикметною рисою сучасного літературознавства постає транс/інтердисциплінарність. Взаємозбагачувальний діалог різних наук і окремих галузей впливає теоретичні основи майже кожної дисципліни, постійно розширюючи проблематику досліджень, розбудовуючи методологію та збагачуючи інструментарій. Наука про літературу стала місцем творення нових шляхів, що зв'язують академічні дисципліни та змінюють межі навчальних курсів. Як зазначив В. Будний «Швидкі зміни змушують дослідників вдаватися до транс чи інтердисциплінарності, долаючи дисциплінарні поділи, запозичуючи методології з інших галузей: з суспільної

історіографії до фольклористики, з медіа-студій до антропології» [Будний 2008, с. 28].

Одним із таких новітніх інтердисциплінарних підходів вивчення літератури є напрям екокрітика, до формування якого долучилися такі вчені, як Пітер Баррі [Barry 2002], Майкл Бранч [Branch 1994], Грег Геррард [Garrard 2012], Черіл Глотфелті [Glotfelty 1996], Саймон Есток [Estok 2007], Міхаела Кремер [Кремер 1999], Вільям Рукерт [Rueskert 1978], Інна Сухенко [Сухенко 2011] та ін.

Екокрітичний ракурс літературознавчого дослідження дає можливість науковцям переосмислювати творчість окремого письменника, викладати в них свою особисту візію світу природи, що може співпадати з баченням довілля у ту чи іншу епоху, або ж навпаки, заперечувати традиційні уявлення про зовнішнє середовище, виявляючи індивідуально-авторські неординарні тлумачення природного елементу. Нажаль, для теорії та практики екологічної освіти цього замало, бо системного вивчення, аналізу та оцінки світ природи ще не отримав. Цікава тематика природнього залишається в тіні традиційного антропоцентричного тлумачення.

«Кажучи коротко, екокрітика – це вивчення стосунків між літературою й навколишнім середовищем» (Черіл Глотфелті) [Glotfelty 1996, р. 7]. Але у сучасному академічному просторі все ще тривають дискусії стосовно того, як назвати такі дослідження: «екокрітика» чи «зелені студії»? Обидва ці терміни вживають на позначення критичного підходу, який з'явився у США наприкінці 1980-х рр., а у Великобританії – на початку 1990-х. Оскільки цей напрям усе ще «виникає», то слід коротко викласти історію його становлення.

Як науковий термін, поняття «екокрітика» уперше було застосоване наприкінці 1970-х рр. та використане на симпозіумі Асоціації західної літератури [WLA] – організації, сферою зацікавлення якої є література американського Заходу.

У вступі до низки програмних статей (усі вони за назвою «Що таке екокритика?») Майкл П. Бранч виводить поняття «екокритика» з есею Вільяма Рукерта «Література й екологія: спроба екокритики» 1978 р. Пов'язане з нею слово «екологіка» до літературної критики застосував відомий американський вчений Карл Крьобер у своїй статті «Дім у Грасмірі: екологічна святість», що вийшла у журналі PMLA. Обидва терміни («екокритика» й «екологіка»), стверджує Бранч, очевидно, були латентно присутні в критичному словнику, аж до конференції WLA 1989 р. у Керд'Алені [Branch 1994].

На думку американської дослідниці Ч. Глотфелті, екологічно орієнтована критика є цінною ініціативою свідомості, оскільки увага акцентується на речах, які вимагають за сучасних умов негайного осмислення, і трансформація свідомості є головним завданням екокритичних досліджень. У своїй книжці “What is Ecocriticism?” дослідниця зазначає, що екокритика – сфера літературної критики, яка спонукає до серйозного осмислення взаємовідносин людини і природи. Вона також порушує низку питань етичного та естетичного характеру, що виникли внаслідок трансформацій суспільства в умовах екологічної кризи, окреслюючи при цьому, яким чином мова та література впливають на трансформації цінностей, зумовлених застосуванням знань про довкілля та екологію [Glotfelty 1994].

Позиції науковців стосовно генези терміну «екокритика» помітно відрізняються. Одні вчені наполягають, що як термінологічна одиниця поняття екокритика вперше було введене У. Рукертом, який застосував поняття «екологічна критика» та «екологічне письмо» у своєму есе «Література й екологія: спроба екокритики» у 1978 р. на конференції, де обговорювалися результати наукових досліджень проблем американських літератур [Rueckert 1978, p. 77].

Інші вчені схиляються до думки, що термін екокритика виник на позначення критичного підходу, який з'явився у США з ініціативи Ч. Глодфелті (співредакторки збірника «Хрестоматія екокритики: орієнтири

літературної екології», тоді ще аспірантки Корнельського університету, а пізніше старшого викладача літератури й докілья в Університеті Невади). Вона не тільки відродила термін «екокритика», а й наполягла на тому, щоб його прийняли на позначення розпливчатої сфери досліджень, раніше відомої як «вивчення творів про природу». Уперше цей термін був застосований наприкінці 70-х рр. ХХ ст. на симпозиумі Асоціації західної літератури.

Створена за ініціативою Ч. Глотфелті Асоціація з вивчення літератури та докілья (1992 р.) дала потужний імпульс до переосмислення природи, згубного впливу людей на її стан, змусила замислитися над місцем людини у світі природи та посприяла подальшому вивченню та аналізу проблем екологічної критики в Америці.

На початок 90-х рр. американська екокритика була досить розвинутим академічним напрямом, порівняно, скажімо, з британським [Баррі 2008, с.320]. Серед авторитетних американських фундаторів екокритики, екокритичного підходу до літературних творів, екокритичного наративу варто згадати

М. Бранч, Ч. Глотфелті, Р. В. Емерсон, К. Крьобер, В. Рукерт, Г. Д. Торо, Г. Фромм, Ф. Фуллер. У Великобританії перевага надається поняттю *зелені студії*. Не останню роль в розвитку цього напрямку відіграли такі вчені, як Дж. Бейт, Р. Вільямс, Г.Геррард, Т. Гіффорд, Р. Керрідж, Л. Куп [Green Voices 1995].

Витоки зелених студій в англійському літературознавстві слід шукати в англійському романтизмі 1790-х рр., а не в американському трансценденталізмі 1840-х рр. Засновником британської гілки є Джонатан Бейт [Bate 1991], автор книги «Романтична екологія: Вордсворт і традиція докілья». Британські екокритики також зазначають, що головні ідеї напрямку (ще до виникнення терміна «екокритика») озвучено в книжці Реймонда Вільямса «Село і місто» [Williams 1973].

Інфраструктура екокритики у Великобританії розвинута гірше, ніж у США (поки що немає спеціальних часописів й організацій, до яких можна

було б приєднатися, хоча й існує британська філія ASLE), але відповідних курсів на бакалаврських програмах стає дедалі більше, особливо в нових університетах і коледжах. Звичайно, інституції розвиваються, але за словами П Баррі, на час написання книжки Джонатана Бейта «Романтична екологія» більшість британських прихильників екокритики, крім самого Бейта, який викладає в Університеті Ліверпуля, працювали саме в новітніх закладах освіти (як-от Лоуренс Куп – у Манчестерському муніципальному університеті, Річард Керрідж і Грег Геррард – в Коледжі Батського університету та Тері Гіффорд в Коледжі Бретон Голд, нині частина Університету Лідса) [Баррі 2008].

Найавторитетнішим британським збірником праць з екокритики є «Хрестоматія зелених студій: від романтизму до екокритики» за редакцією Лоуренса Купа [Coup 2000]. Існування двох окремих варіантів екологічного підходу в літературознавстві різних країн можна вважати закономірним і доволі продуктивним.

Як правило, американці надають перевагу терміну «екокритика», натомість у Великобританії частіше вживається поняття «зелені студії».

Зазначимо головну відмінність англійської та американської екокритичних традицій – їх інтонації. Якщо в США екокритика завжди мала піднесену тональність і праці науковців характеризуються домінуванням оптимізму стосовно перспектив стосунків людини і природи, то Велика Британія показала досить гнівні інтонації, прагнучи захистити довкілля від загроз, що несе соціум.

Історичними літературними орієнтирами сучасної екокритики є твори трьох провідних американських письменників XIX ст., які звеличують волю до життя та незайману природу Америки, а саме Ральфа Валдо Емерсона (1803-1882), Маргарет Фуллер (1810-1850) й Генрі Девіда Торо (1817-1862). «Члени» групи письменників Нової Англії, есеїсти й філософи [ASLE 1994], вони були відомі як трансценденталісти – перший літературний рух в

Америці, що досягнув «культурної незалежності» від європейських зразків [Kroeber 1974].

Перша невелика книжка Емерсона «Природа», видана анонімно у 1836 р., є радше ніж філософським твором про вплив на нього світу природи, викладений часто з драматичною безпосередністю. Першою книжкою Фуллер була «Літо на озерах, 1943» – майстерно написаний щоденник її знайомства з природою Америки під час подорожі, здійсненої після закінчення Гарварда, де вона була першою дівчиною-студенткою. «Вальден, або Життя в лісі» Торо – це розповідь про його дворічне перебування (1845-1847 рр.) у хатині, яку він збудував на березі Вальденського озера за декілька миль від його рідного міста Конкорд, що в штаті Массачусетс.

Це класичний приклад відмови від цивілізованого урбаністичного життя й пошуку себе через «повернення до природи» – книжка, яка кардинально змінювала погляди читачів. Ці три твори можна вважати текстами, що започаткували американське «екоцентричне» письмо.

Таким чином, аналізуючи літературні твори в контексті екокритики можна стверджувати, що вона виступає своєрідною інтегральною основою для поєднання розуміння взаємодії між природою та людиною. Як зазначив один із піонерів екокритики Ч. Глотфелті «Літературознавці є фахівцями з питань формування важливості, значення, традиції, точки зору, мови, проте саме у межах цих сфер формується конвент свідомості та окреслюється вклад до становлення екологічного мислення» [Glotfelty 1993, с. 93].

Так на думку, Д. Дін, екокритика є науково-обґрунтованою відповіддю на необхідність проведення досліджень відносин «людина-природа» у контексті розвитку техногенного суспільства [Dean 1994, р. 60]. Вона має великий ресурс використання, в якості міжпредметної інтеграції природничих та гуманітарних дисциплін актуалізації важливих тем на уроках літератури, біології, екології, природознавства та інших.

На думку дослідника Д. Шіз, екокритика має міждисциплінарний характер, так як може бути застосована до будь якої сфери, де не тільки

довкілля чи локус акцентують на собі увагу, а й дотично окреслюються проблеми взаємовпливу автора та оточення, персонажів тощо. «Тому поняття «природа» передбачає не тільки залучення таких елементів, які не входять у домінуючу сферу діяльності людини – зазвичай, гори, земля, ліс, дерева, рослини, водоймища, тварини, повітря, – але й рецепція цих елементів людиною та її вплив на їхню трансформацію з урахуванням геологічних, біологічних, метеорологічних, естетичних, історичних, соціальних та психологічних досліджень» [Scheese 1994, p. 40].

1.2 Проблемно-тематичне поле екокритики

Термін «екокритика» є компіляцією двох лексем «екологія» та «критика». За словником української мови першою складовою терміну «критики» є визначення, як «Розгляд і оцінка когось, чогось із метою виявлення та усунення вад, хиб», інше твердження тут же ми знаходимо розкривання цього терміну, як літературного жанру, завданням якого є розгляд, тлумачення та оцінка літературних, мистецьких або наукових творів [Словник української мови 1973, с. 350]. Більш цікавим є дослідження походження терміну «екологія» яке походить від двох грецьких коренів – *logos* (вчення, наука) та *oikos* (дім, житло, оселя, середовище) [Бигон 1989; Одум 1975].

З самого початку використання терміну під екологією розумілося вчення про вплив навколишнього середовища на біологічний об'єкт. Е. Геккель, якого більшість дослідників вважають піонером використання терміну (1866 рік) [Лановенко 2013а; Лановенко 2013б], під визначенням «екології» – розумів науку про життя, про зв'язки організмів з навколишнім середовищем, куди ми відносимо в широкому розумінні усі умови існування. Офіційно термін було затверджено у 1910 році на Третьому ботанічному

конгресі в Брюсселі у вигляді понять «аутекологія» – екологія рослини (особини) і «синекологія» – екологія спільноти.

Втім, існує припущення, що вперше термін «екологія» був використаний в розумінні «природознавство» натуралістом і письменником Г. Д. Торо в книзі «Життя в лісі», яка надрукована в 1858 році [Борейко 2000; Торо 1986]. Термін довго не отримував визнання і використання. В 1895 році (чи в 1901, за іншими джерелами) надруковано книгу датського ботаніка Е. Вармінга «Ойкологічна географія рослин», у якій обґрунтовано поняття про життєву форму рослин. Термін почали використовувати не лише в наукових працях. У 1913 році засновано Британське екологічне товариство і журнал “Jornal of Ecology”, а в 1916 році – Американське екологічне товариство. З 1916 року в США видається журнал “Ecology”. В 20-х роках ХХ століття виникла американська школа «культурної екології», в працях членів якої використано поняття «екологія людини» [History of Ecology 2019]. Зокрема, в 1921 році Х. Берроуз видав книгу «Географія як людська екологія». У 1927 році англійський вчений У. Елтон у книзі «Екологія тварин» розглядає популяцію як одиницю, яку треба вивчати самостійно внаслідок особливостей екологічних адаптацій і регуляцій [Балашенко 1999].

Таким чином, можна припустити, що праця Г. Д. Торо «Життя в лісі» є своєрідним першоджерелом виникнення самого слова «екологія», та його подальшого переходу в науковий термін. Згодом його переосмислення, було зроблене Е. Геккелем [Воронцов 2000; Сонько 2011]. У той же час, даний твір є одним із перших джерел, які виявилися збудниками подальших екокритичних пошуків, та переосмислень літературних текстів в контексті висвітлення ними екологічних аспектів буття.

Науковці, зокрема Ч. Глотфелті сформулювала низку запитань зосереджених на суті екокритичних досліджень, щоб окреслити їх горизонти: 1) чим займаються екокритики? 2) в чому полягає науковий потенціал екокритичних досліджень. Екокритики перепрочитують відомі ібагаторазово інтерпретовані твори з екокритичних позицій, роблячи при

цьому особливий акцент на репрезентації в них світу природи. Так екокритики значно переосмислюють екоцентричні поняття, надаючи їм ширшого значення, відтак ці поняття виходять за межі світу природи і набувають універсальності [Glotfelty 1996].

Це такі поняття як енергія, ріст, баланс/дисбаланс, задовільне/незадовільне використання природних ресурсів тощо. Водночас, вони зосереджують фокус наукового інтересу на творчості тих письменників/поетів, які у своїй творчості особливу увагу надавали природі [Олешко 2016].

В наш час визначають декілька етапів розвитку екокритики. За Б. Лоуренсом (B. Lawrence) («Майбутнє довкіллявої критики» [The Future of Environmental Criticism, 2005]), перша хвиля екокритицизму була радше природничим письмом, у якому романтизовано дику природу; під час другого етапу вже не простежується прагнення робити з природи фетиш [Lawrence 2005]. Я. Маршалл (Jan Marshall) у статті «Нові взаємозв'язки в екокритиці» (2005) констатує, що відбувся період переходу до третьої хвилі, який характеризується проростанням типово літературних явищ в екологічній та гендерній теорії [Marshall 2005]. С. Словік (S. Slovic), один із керівників літературно-екологічної програми в університеті Невади (США), називає третю хвилю літературним вираженням екологічного досвіду. Під час цього етапу апробовано такі прояви, як «екокосмополітизм», «коріння космополітизму», «глобальна душа», «транслокальність». На думку С. Словіка (S. Slovic), наприкінці 2012 р. почалася нова хвиля екокритицизму – планетарна, що характеризується розвитком прикладних студій, позначених бажанням об'єднувати ідеї з їхньою реалізацією [Slovic 2012, p 620; Slovic 2010, p. 6].

У категоріально-понятійному апараті екокритики як міждисциплінарного феномену важливе місце посідає поняття літературної екології. Це такий напрям у вивченні літератури, який ставить у центр уваги факти та проблематику взаємодії літератури (художнього твору) і його творця

з місцем існування. Мета літературної екології аналогічна цілям соціальної екології, що розглядає взаємовідносини людини та місця її існування. В силу цього літературна екологія розташована на стику соціології, філології та історії літератури [Розинер 1993]. Очевидно, спільно з екокритикою вона покликана об'єднати та виділити в певний напрям те, що завжди існувало у вивченні літератури, але мимоволі виявлялося периферією, другорядним чи випадковим у всіх традиційних розділах літературознавства. Саме поняття ми сприймаємо метафорично, бо насправді, метафоричне розуміння літератури (твору) як живого організму, зануреного в середовище реальності, не є чимось незвичайним.

Згадаймо М. Бахтіна, який вважав, що при всій непеєднуваності зображеного та світу, що зображується, вони все ж таки нерозривно пов'язані одне з одним, знаходяться в постійній взаємодії. Між ними виникає безперервний обмін, подібний до безперервного обміну речовин між живим організмом і середовищем: поки організм живий, він не зливається з цим середовищем, але якщо його відірвати від нього, той помре [Бахтин 1975, с. 326].

Спектром інтересів літературної екології можуть слугувати: історичний та побутовий контексти появи (не появи) певного літературного твору; його життя в літературі та суспільстві; доля письменника ставиться у пряму залежність від написаного; безпосередній вплив твору на суспільство; поведінка літературних та поза літературних організмів та окремих особистостей у зв'язку з явищами літератури та ін. Необхідність виходу з глобальної екологічної кризи сьогодення вимагає нашого повного розуміння згубного впливу нашої діяльності на природу та усвідомлення необхідності реформування функціонування існуючої етичної системи. Історики, літератори, філософи та критики не можуть її реформувати кардинально, але здатні привести все суспільство до розуміння необхідності проведення трансформаційних процесів.

Тільки писати про захист та обережніше ставлення до природи замало. У суспільстві потрібно формувати екологічну компетентність – здатність особистості приймати рішення і діяти у життєвих ситуаціях так, щоб наносити довкіллю якомога менше шкоди.

Таким чином аналізуючи світовий досвід формування екокритики теоретик літератури П. Баррі виокремлює її головні принципи:

- репрезентації світу природи у відомих творах з екоцентричного кута зору;

- принцип розширення низки екоцентричних понять, прикладаючи їх до явищ, що не належать до світу природи. Це такі поняття, як ріст і енергія, рівновага й дисбаланс, мутуалізм (симбіоз) і взаємозалежність, задовільне чи незадовільне використання енергії та ресурсів;

- принцип ахронологічності, тобто при неможливості впливу чинників та явищ безпосередньо на читача, все одно виникає схвильованість чи стурбованість від процесу або явищ екокритичного змісту, що описується в текстах оскільки мова іде про узагальнення композиційної цілісної картини горизонту подій;

- принцип розширення літературно-критичних практик з акцентуванням уваги на літературі факту, особливо на рефлексивних творах топографічного характеру на зразок есе, подорожніх нотаток, спогадів та локальної літератури;

- принцип заперечення «соціального конструктивізму» і «лінгвістичного детермінізму» провідних літературних теорій (з їхнім наголосом на соціальній і мовній сконструйованості зовнішнього світу) і обстоювання екоцентричних цінностей старанного дослідження, колективної етичної відповідальності й поваги до інтересів світу поза нами [Баррі 2008].

Узагальнюючи вище викладений матеріал можна зазначити, що не зважаючи на відносну, так звану молодість «екокритики» як напрямку дослідження літературних текстів у всьому світі, вона фундаментально увійшла до методологій інтердисциплінарних досліджень художніх та

літературних текстів, з практичним аспектом виокремлення та дослідження системи «людина» – «природа».

Екокритика являє собою вивчення літератури чи результатів функціонування людини в культурному контексті, яке підкреслює важливість дослідження відносин людини з навколишнім середовищем. Екологічна критика є відповіддю на запити, проблеми та кризи свідомості людини сучасного суспільства, а також реакцією на необхідність розуміння відносин людини та довкілля в епоху екологічної кризи. В більшості випадків такі кризи є результатом деконструктивної діяльності людини, яка стала наслідком втрати зв'язку особистості з довкіллям, а також результатом нерозуміння важливості існування такого зв'язку. Як новітній літературознавчий підхід екокритика дає змогу проектувати екологічно-центричний погляд на будь-який текст з метою актуалізації теми природи та образу самої природи.

Термінологічна база екокритичних досліджень знаходиться на стадії розвитку, тому ми спробували сформулювати категоріально-понятійний апарат екокритики. До даного апарату увійшли наступні поняття:

- екокритика – узагальнена назва сфери літературної критики, яка досліджує взаємодію літератури та природи і визначає специфіку їх кореляції в художньому творі;

- зелені студії – британський екокритичний дискурс, що виокремлює екоцентричну проблематику, визначаючи специфіку взаємодії антропоцентричного підходу з екокритичним;

- зовнішнє середовище термін П. Баррі – ряд сусідніх і схожих зон, які поступово рухаються від природи до культури за схемою: 1) дика природа; 2) мальовничий пейзаж; 3) сільська місцевість; 4) окультурений пейзаж;

- природа – основний концепт екокритичних досліджень, реальність, яка впливає на нас і на яку можемо впливати ми;

- екологія людини – це наука про територіальні та часові відношення людей, які зазнають впливу селективних, дистрибутивних і акомодативних сил середовища;

– літературна екологія – напрям у вивченні літератури, який ставить у центр уваги факти та проблематику взаємодії літератури (художнього твору) і його творця з місцем існування;

– соціоекосистема – динамічна система соціуму та природного середовища, наділена саморозвитком і саморегуляцією, динамічна рівновага якої повинна забезпечуватись суспільним розвитком;

– екологічний наратив – історично і культурно обґрунтована інтерпретація природнього аспекту світу з позиції екологічної компетентності;

– екологічна компетентність – здатність особистості приймати рішення і діяти у життєвих ситуаціях так, щоб наносити довкіллю якомога менше шкоди;

– рятувати природу – означає рятувати самих себе, та свою совість. Адже людина також є природною істотою. З величезною силою зв'язок природного та морального показаний у творчості В. Шекспіра.

РОЗДІЛ 2

ШЕКСПІРІВСЬКИЙ КАНОН І ЙОГО ПРОЧИТАННЯ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЕКОКРИТИКИ

2.1 Творчість В.Шекспіра у фокусі екокритики: ключові персоналії та їхні здобутки

Чим більш зрілим стає людство у духовному відношенні, тим більше відкриває глибини в творчості Шекспіра. Творчість Шекспіра ширша і глибша, і в ній міститься стільки багатств. Якщо читачі звернуться до цієї літератури, то знайдуть багато корисного, та прекрасного, що насамперед надихає їх на нові кроки креативності та творчості.

Кожного разу серед дослідників шекспірівського здобутку, коли спливає слово «екокритика», незмінно здійснюється початковий інтерес, який швидко згасає і це до певної міри справедливо. Адже стає зрозуміло, що екокритика, принаймні з Шекспіром, в значній мірі не має чіткої диференційованих меж на відміну від строгих не екокритичних досліджень чи робіт, які вже були зроблені з каноном Шекспіра.

Наприклад, у коментарі Лоуренса Буелла вказано, що «екокритиці» все ще бракує інавгураційного висловлювання, подібного до «Орієнталізму» Едварда Саїда (за колоніальні дискурси) або Ренесансного самовибудовування Стівена Грінблатта (для нового історизму) стосується особливої актуальності для шекспірівських досліджень [Vuell 1996].

Планка вже досить висока в дослідженні екокритичного спрямування: як пояснює Майкл П. Коен, «якщо ви хочете бути екокритичним, будьте готові пояснити, що ви робите, і бути критикованим». При цьому на відміну від інших авторів для екокритичних студій Шекспірівських текстів планка ще

вища [Cohen 2004, p. 11]. Дійсно, як зауважує Вааг у своєму есе, що сповідає канони екокритики, «здається, що вони (екокритики) дотримуються вищих стандартів, ніж «інші теоретики» визначаючи як їхній підхід, так і застосовність в теорії літератури особливо в ранньому сучасному періоді» [Waage 2012].

Слід зазначити, що багатьом дослідникам творів В. Шекспіра екокритика здається не новою, а натомість подібною до старої тематики із природознавства. Багато дослідників творчості Шекспіра хочуть знати, що може запропонувати екокритика – методологічно чи теоретично, та як саме це вплине на нове концептуальне переосмислення їхнього безпосереднього напрямку дослідження.

Шекспірознавці припускають, що екокритика є не просто вивченням природи чи природних речей, явищ, катаклізмів або подій, у літературі, а саме осягненням їх сутності. Виступаючи як теорія пізнання, яка прагне здійснити зміни представленого природного середовища (або його аспектів) шляхом аналізу функції (тематичної, художньої, соціальної, історичної, ідеологічної, теоретичної) у документах, літературних творах чи інших слідах матеріальної практики. Виконання екокритичного дослідження творів Шекспіра – це висота і значна відповідальність, і це пояснює обмежену кількість екокритичних досліджень творів В. Шекспіра.

У застосуванні до Шекспіра «екокритики», на відміну від підрахунку різних кластерів зображень на кшталт важкої праці, подорожі, історичних рис та паралелей, вчені є надзвичайно обережними. Тому дослідники та літературознавці, спеціалізацією котрих є твори В. Шекспіра, хочуть знати, що таке «екокритичні» напрями дослідження, як саме вони можуть виглядати, на відміну від тематичних читань про природу.

Більшість науковців вивчають творчість Шекспіра під антропоцентричним кутом зору. Вчена спільнота прихильників

антропоцентричного критичного підходу наголошує на тому факті, що основною темою Шекспіра є, звичайно, людина, а не природа.

Прихильників екокритичного підходу, нажаль, набагато менше: Н. Фрай, Р. Ватсон, Ш. О'Дейр, Дж. Лавлок, Г. Еган, С. Есток, але вони теж внесли свою лепту у критику природи і суміжних понять у Шекспіра, доводячи, що одна з провідних позицій щодо коментування творів мала би бути закріплена за темою природи.

Тлумаченням тематичних аспектів драм Шекспіра у контексті тогочасного світосприйняття природи та історичного розвитку елизаветинських уявлень про неї присвячені насамперед монографії та роботи Дж. Котта [Kott 1964], Ф. Мурмена [Moorman 1905], Е. Нолтона [Knowlton 1936], Е. Тільярда [Tillyard 1972], та ін. В цих працях драми Шекспіра розглядаються, враховуючи тогочасні філософські погляди на природу як норму, та відносини людини з природою.

У «Картині світу Єлизаветинської доби» Е. Тільярд детально описує фізичні та психологічні основи елизаветинського розуміння всесвіту. Е. Тільярда [Tillyard 1972]. У Нолтона теза про природу, що є нормою сформульована програмно [Knowlton 1936, p. 19].

Відомі представники міфокритики, такі як Ц. Барбер та Н. Фрай, пропонують міфічно-критичну точку зору щодо шекспірівських творів і Природа розуміється як певного роду антисвіт, де особи переживають час регенерації. Натомість Й. Котт тлумачить шекспірівські драми та їхній світ природи як вираження хаотичного і брутального космосу з руйнівною головною тенденцією – першоосновою: «Для Шекспіра природа є настільки ж безглуздою, як закон чи звичаї. Вона глузує з почуттів, порядку та людських намірів» [Kott 1964].

Згідно з концепціями Пітера Баррі та Террі Гіффорда, природа – метанаративна і вміщує всіх нас в цикл росту, зрілості та розпаду. Якщо

говорити про Вільяма Шекспіра як про великого історика-очевидця своєї доби та мудрого філософа, то в його творах знаходимо систему понять, знаків, символів, метафор тощо, спрямовану на опис складних стосунків людини з природою. Тож універсальність та геніальність метафізичної мови Шекспіра, який розмірковує про природу як об'єкт осмислення людської долі та вдачі (у Сонетах та драмі «Король Лір»), як показника внутрішнього емоційного стану (у поемі «Венера і Адоніс»), як поєднувальної ланки між світами, між минулим та теперішнім (твір «Сон літньої ночі», «Тіт Андронік», «Буря» та хроніки) не можна заперечувати. Це свідчить про наявність потреби в екокритичному прочитанні творів Великого Барда.

В цьому контексті варто пам'ятати, що для багатьох екокритиків ХХ-ХХІ століття екологічні автори часто є явно догматичними та прямими у своєму наративі в відображенні природи, що вимагає менше таких пояснення, на відміну від текстів Шекспіра. Виразно активістська позиція багатьох сучасних письменників, які описують природу (і екокритики, як підходу до таких письменників) призводить до гальмування методології в напрямку самотеоретизації, праксису чи активізмом та втіленням ідей у повсякденне життя (хоча що саме засоби «активізму» чи «праксису» є однією з проблем – і завжди було – для прогресивних дослідників).

Сфокусованість на певному типі текстів спричинює, за словами Л. Бьюела, страх «завороження теорією літератури» [Buell 1996], Шерон О'Дейр добре підсумовує своє ставлення до ситуації стверджуючи, що «Найбільш значні теоретичні та практичні питання, що постають перед сучасним екокритицизмом, або сучасним екологізмом – це те, чи має право базовим рух бути екоцентричним чи антропоцентричним: або захист навколишнього середовища сприймається, як благо само по собі, або це слід робити в якості зони споживання для людства?» [O'Dair 1995, с. 203] Коли

йдеться про творчість Шекспіра, то поєднання, або навіть взаємодоповнення цих векторів, є, на нашу думку, правомірним.

Критики, зокрема Л. Буель розмірковує над тим, наскільки далеко ми можемо відійти від антропоцентричних моделей і зберегти як аналітичний, так і трансформаційний потенціал екокритики? «Зрештою, безумовно, людство займає центральне місце в ефективності екологічної дії та трансформаційного аналізу. Інше питання є не менш важливим: якщо ми не ставимо природу вперед і в центр, це не означає що екокритика повторює ту ж саму зарозумілість, яку вона критикує, а саме – людство панує над усім?» [Buell 1996] Зрештою, дослідник підсумовує, що «куди б ми не прийшли з екокритичною теорією, якщо це стосувалося Шекспіра, нам потрібно буде навести переконливі приклади, щоб переконати шекспірівців у корисності екокритики, а також переконати екокритиків у тому, що зростання і розвиток самої екокритики може істотно виграти від прочитань Шекспіра» [Buell 1996]. Як би ми не розбиралися, екокритицизм потребує якихось парадигмулюючих речей, яких, як вважає Буел, йому бракує принаймні, словникового запасу.

На думку Г. Кросбі, коли ми використовуємо такий термін, як «екофобія», ми можемо розширювати, продовжувати та історизувати концепцію та практику, яку вона позначає. В екокритиці цей термін не залежить від того, як він використовується в клінічній психології та психіатрії. Коротко кажучи, «екофобія» є ірраціональною (часто) істеричною і безпідставною ненависть до світу природи, або його аспектів. Контроль природного середовища, розуміється як дане Богом право, схоже, передбачає екофобію, так само як і використання «африканські раби» мають на увазі расизм. Однак екофобія навіть не починається зі Старого Завіту, хоча ми бачимо там одну з найвідоміших її артикуляцій. Мабуть вона має коріння, яке сягає еволюції протилежного великого пальця, що дало змогу гомінідам

виготовляти знаряддя праці та отримувати призову «пшеницю, ячмінь, горох, сочевицю, віслюків, вівців, свині та кози, близько 9000 років тому» [Crosby 1986].

Очевидно, у часи Шекспіра вже відбулися величезні зміни у відносинах людства зі світом природи, і, без сумніву, морські подорожі у п'ятнадцятому столітті і наступне будівництво імперії, яке розвивалося, дало найбільше результатів драматичні та історичні зміни до цього моменту. Імперіалізм опосередковано запропонував перший великий поштовх до контролю над природним середовищем з часів неоліту. Уявлення про світ стали картографічними, передбачуваними та менш різноманітними. До колоністів прийшли хвороби, вимирання, гомогенізація та глибокі переживання зміни в контролі людства над світом. За словами Вільямса романтизація природи як простору простоти, невинності та миру характерні для «країни» більше не сповільнюють прогрес екофобії, ніж поняття «благородний дикун» сповільнило геноцид колонізованих народів [Williams 1973].

Загальноновизнано, що освоєння морів та розвиток колоніалізму спричинили промислову революцію, якою був закріплений контроль над природою. Історія не була прихильною до зелених мислителів і ревізіоністів. Як вважає Estok S антиномії між соціальним та екологічним майже незмінно призводили до грізних перемог людства над світом природи [Estok 2007, p. 113].

Критикувати західну екологічну етику в деякому роді означає критикувати уявні основи важко здобутої свободи та демократії. Це означає критику параметрів свободи та параметрів демократії – по суті, критикуючи уявні сутності кожного і часом, можливо, навіть брати участь у балансуванні між громадянськими свободами з одного боку та повагою до навколишнього середовища, з іншого. У деякому роді, це означає відмову від певних концепцій особистих прав, а в інших, це означає поширити їх на

нелюдський світ. Це означає уявити «демократія, поширена на речі», про яку говорить Бруно Латур [Latour 1993, p. 12, p. 142].

Такі установки визначають певну систему координат, в якій екокритика може дослідити, як Шекспір корелює з нинішніми екологічними кризами, з якими ми щодня зустрічаємося. Це змушує нас уявити літературу та теорію через нові перспективи, вивчити комплементарні системи та розробити словниковий запас понять, які не мають назв.

Наприклад аналізуючи безсмертний твір «Короля Ліра» В. Шекспіра, Б. Баррі наголошував на тому, що шторм є штормом, а не лише метафорою для відображення чи відтінення психологічної драми та переживань, які були у вигляді тотального безладу в голові короля Ліра. «Для екокритиків природа – реальність, яка впливає на нас і на яку можемо впливати ми» [Barri 2008, с.304].

Фредерік Вааг використовує зовсім інший підхід до створення екокритичного читання Шекспіра. Ф. Вааг стверджує, що саму землю можна обговорювати екологічно, аналізуючи, як вона репрезентується у п'єсах Шекспіра. Більше того, те, що нам відомо життя драматурга на землі свідчить про його власне життя зв'язки з землею, землею та ґрунтом-як історичним матеріальним та екологічним явищем. Земля як фізична речовина, показує дослідник, інсценується або словесно викликається у творах Шекспіра працює, і більш широко, як місце розведення. Земля також подається як образне зображення людського тіла та долі тіла. Найяскравіше, в Тімоні Афінському, земля зосереджує ідеологічний підсумок людського зв'язку з природою. «Допити Тимона» про місце людини в природі, – підсумовує Вааг, – безумовно, є основними на думку Шекспіра. «Вони побратими з його свідомістю чистої фізичної присутності Землі» [Waage 2012].

Шарон О'Дейр, спираючись на здобутки екокритики, аналізує специфічний фільм П. Мазурського 1982 року, який є американською

адаптацією «Бурі» В. Шекспіра і свого часу жваво обговорювався, саме з екокритичної погляду. В останні роки кілька літературознавців намагалися відновити фільм для серйозної уваги екокритиків, серед яких Шарон О'Дейр задає екокритичне питання: чи Мазурський «зелений» Шекспір? [O'Dair 2005]

На додаток до цього «СпецКластер», яким керує ISLE, Routledge видає книгу Габріеля Ігана під назвою «Зелений Шекспір: від екополітики до екокритики», AUMLA (Журнал австралійських університетів Мова та Література) [Egan 2006]. Щойно опублікована стаття Саймона Естока під назвою «Шекспір та екокритика: аналіз «дому» та «влади» у «Королі Лірі» [Estok 2007].

У 2005 році відбувся семінар Асоціації шекспірознавців під назвою «Шекспір та екологія» (керівник Габріель Іган), де мала місце панельна сесія під назвою «Екокритика і світ Шекспіра» (під керівництвом Саймона Естока). У Брісбені в липні 2006 року пройшов Міжнародний Всесвітній Шекспірівський конгрес, учасники якого поставили одним із завдань побачити зв'язки в екологічно незнайомому, але глибоко впливовому літературному матеріалі – Шекспіровій творчості.

2.2 Алгоритм аналізу шекспірівського твору крізь призму екокритики: стратегії попередників та перспективи дослідницьких пошуків

Якщо звернутися до класики світової літератури, то серед п'єс всесвітньо відомого драматурга Вільяма Шекспіра – пізня драма «Буря» чи не найчастіше обиралася об'єктом науково-критичного інтересу [Шекспір 2004]. Така підвищена увага науковців до цієї драми зумовлена, на нашу думку, низкою факторів. По-перше, з точки зору проблематики твір корелює з цілою низкою дискурсів (політичним, сімейно-генераційним, психологічним, педагогічним,

магічним, дискурсом вигнання, екологічним та ін.), що відкриває широкі перспективи його аналізу представниками різних методологій і у зв'язку з різними контекстами.

Методологічним підґрунтям її інтерпретації були різні аналітичні практики: як ключ до рецепції драматичних образів випробовували психоаналіз, для оцінки багатопланового барокового стилю твору використовували традиційну теорію драматичних жанрів і стилів, збагачену новітніми формами вивчення текстуальності, звертались також до феміністичної, інтермедійної та екокритики, зокрема наративної географії, як фокусу сприйняття острівного топосу, і звичайно не обійшлося й без пост-колоніальної критики [Жлуктенко 2015, с. 122].

Екокритичне прочитання класичної п'єси Шекспіра «Буря», ілюструючи, як ознаку космологічного, метеорологічного, психологічного, неврологічного, емоційного, політичного, піднесеного, материнського, жіночого, героїчного та хаотичного в різних точки в історії. Великий екокритичний базис, представлений тут, розкриває нестабільне значення погоди та мобілізує деталі драматичної оповіді п'єси, щоб уявити погоду, як силу всередині себе, суспільства та в цілому в планетарному масштабі [Михед]. Наявність в тексті морською термінології одразу надає драматичності бурі, наприклад: «прибрати брамсель» (Брамсель – пряме вітрило, що ставиться на брам-реї над марселем. Залежно від приналежності до тієї чи іншої щогли брамсель відповідно отримує назву: на фок-щоглі – фор-брамсель, на грот-щоглі – грот-брамсель і на бізань-щоглі – крюйс-брамсель), або насичує текст п'єси географічними топонімами «Бермудські острови», «Неаполь», «Сридеземне море» тощо.

Екологічна криза простежується при відображеннях взаємовідносин між людством і світом природи. Багато з цих наративів, від Едемського саду до манливого зображення Нового Світу, стверджують про принаймні потенційно гармонійні стосунки між людськими істотами та їх оточення. Таким чином, наявна криза створює нові моделі й більш різкі наративи, переповненні

потопаючими білими ведмедами, згасаючими океанами, що намагаються помститися за допомогою бурі, шторму. Ці історії не відповідають постпросвітницьким моделям прогресу та стабільності. Існують безліч яскравих уявлень про негостинний світ – Король Лір один; історії про Ноя, Йону та Йова – інші, але не завжди сприймаються такими зображення природи. Катастрофічні наративи можуть прийти до конкуруючих поглядів гармонії, коли екологія планети змінюється, і тільки здається, що один виклик літературної екокритики шукає продуктивні способи інтерпретації та використання цих альтернативних структур.

Ми припускаємо, що Шекспір може допомогти реагувати на ці зміни через його гнучке й динамічне ставлення до оповідних форм. Виводячи цей аргумент, можна побачити, що екокритичний дискурс стверджує – рання сучасна література представляє наявні наративи, які підкреслюють протоекологічні цінності, такі як взаємозалежність, непередбачуваних наслідків а також межі людських амбіцій. Що особливо гостро поставленні та чітко відображається в досліджуваній нами п'єсі.

Про те, самі паралельні тенденції не є єдиною причиною для того, щоб втягнути чотирисотрічного драматурга в дискурс двадцять першого століття. Те, що пропонує шекспірівська драма, – це самосвідомість літературного винаходу, який може допомогти оновити розповіді про людей і природний світ. П'єси Шекспіра моделюють змінну систему, з якою можна порівняти метаморфоз і катастрофізм, і вони містять драматичні структури, які можуть допомогти формуванню майбутні розмови про відродження, відновлення та стабільність подальшого розвитку.

Численні критики припускають, що сучасне суспільство досягає (або досягло) переломний момент щодо традиційних уявлень про природу. Західна культура відносин зі світом природи завжди були визначена та можливо, обмежена, за усталеними наративами чи термінами: історія Буття; Біблійний

наказ виконувати «панування» над звірами і землею; обіцянки Нового Світу. Протягом останніх кількох десятиліть ключові завдання з екокритики, як раз критикували ці міфи. З книги Білла МакКіббена «Кінець «Природи» (2003) і «Практика дикої природи» Гері Снайдером до екофеміністської критики гендерної політики дослідження Нового Світу, екологічної критики став незадоволений «природою» як зовнішньою так і статичною [McKibben 2003; Snyder 1990].

Один із чітких індикаторів руйнування традиційної стійкості слугують наративи, що прийшли з екологічних наук, у так званій «пост-рівноважний» зміна. Цей зсув, який іноді також називають «ною екологією», яка стверджує, що стабільні структури, такі як рівновага чи гомеостаз, не представляють всеціло природні системи [Некос 2011]. Як зауважив еколог Даніель Боткін у своїх власних дослідженнях, що літературна культурна спадщина В. Шекспіра можна розглядати паралельно сучасному екологічному мисленню [Botkin 2014].

В. Шекспір жив у часи великого розширення географічних знань. Світ, у якому він уявляв свої п'єси, вже зрозумів, як кулю що вкрита товщею води. У життєво важливих прочитаннях творів, починаючи від «Комедії помилок» і закінчуючи прощальною «Бурею», В. Шекспір демонструє чудову концептуальну майстерність над морським світом раннього Нового часу та виявляє потужний кластер уяву в даній п'єсі.

З тих пір, як у 1808 році Едмонд Мелоун відчув присутність памфлетів з Бермудських островів, що доносилися з його сторінок, «Буря» все частіше розглядалася як п'єса про зустріч Європи з «Новим світом» [цит. за: Martin 2005, p.198]. З появою постколоніальної теорії стало критичним звичним явищем вважати поневолення Калібана прозорим викриттям «віктимізації народів третього світу». Проте Джеррі Броттон робить важливе застереження, коли стверджує, що такі читання породили «географічно обмежений погляд на п'єсу» та перебільшили масштаби англійського поселення в Америці початку сімнадцятого століття. На нашу думку це відображення не

міграційних процесів а конфлікт різних культур нового та старого світу, та зневага в свою чергу старим світом нового [Brotton 2013].

Таким чином, стратегічним є дослідження моря – як з точки зору взаємодії людини з ним, так і його літературного уявлення – ти паче що на раніх стадіях становлення екокритики, як літературного напрямку, значною мірою ігнорувалося фахівцями. У «Океані Шекспіра» Ден Брейтон висуває на перший план морський вимір письменника, чиї п'єси та вірші справили величезний вплив на літературні уявлення про природу, і, роблячи це, планує новий екскурс до екокритичних напрямків.

В свою чергу це нам дозволяє вибудувати методологію та умови прочитання п'єси «Буря». Нами були поставлені приблизні параметри, якими ми керувалися для прочитання «Бурі» через призму екокритики, як низку запитань до авторів, що надає своєрідний спосіб прочитання, а саме: Що робить наш аргумент екокритичним? Що може запропонувати Шекспіру екокритика, які маркери відрізняють її від суто тематичних читань про природу? Чи справді екокритика може пролити нове світло на Шекспіра? Як? Чи є щось методологічно особливе в екокритичних читаннях Шекспіра?

Екокритичні дослідження, основні приклади висвітлюють певні області п'єси та зачіпають їх. Буря початкової сцени п'єси, наприклад, була проаналізована з огляду на її мовні ознаки, сценічне мистецтво, як аналогію політичних і психологічних змін і як вірне зображення екстремальної погоди. Крім того, місце дії п'єси залежить від головної ознаки пасторального жанру, в якому проводиться контраст (часто моральний) між країною (простим, чистим) і містом (візантійським, корумпованим), у цьому випадку островом і Просперо. колишній міський будинок у Мілані. У результаті екокритики часто вважали, що це застосування жанру стосується питань етики та навколишнього середовища. П'єса також вважається важливим носієм ранньо модерних ідей про культуру та науку, особливо щодо розуміння клімату та світу природи. Аналогічно, інші аналізували здатність п'єси передбачати подальші зміни в природничих науках, зокрема теорію

еволюції за допомогою природного відбору Чарльза Дарвіна. Зрештою, п'еса вважається важливим джерелом для критичного перечитання у світлі зростаючого нахилу до міждисциплінарних, екологічно інформованих літературознавчих досліджень з кінця двадцятого століття.

Враховуючи вище зазначене можна виділити та надати характеристику етапам прочитання досліджуваної п'еси, а саме:

1. Основне розуміння того, що екокритика визнає наслідки взаємодії людини та природних сил та постійне протиставлення людини чи її діяльності, сутності виличі проявів природи (дущу, урагану снігу, потпу, землетруси виверженню вулкану, вогню) тощо.

2. Визнання того, що світ природи впливає не тільки на фізичний стан людини через ресурси (глад, відчуття голоду, спраги, холоду тощо) але також мають значний вплив загалом на соціальне соціальне середовище (мешканців поселення чи міста, взаємовідносини між людьми).

3. Переосмислена конструкція маскулінності та жіночності на фоні природних впливів, сформована напруженістю між диким і міським.

4. Перенесення акценту читання на відображення моря та води, як сил природи.

Таким чином, прочитання твору повинно надати новітнє бачення світу природи та людини в основі якого лежить переконання, що ми живемо в час екологічної кризи, яка вимагає від нас терміново переоцінити наші способи існування у світі, і що наше культурне сприйняття «природи» та «людини», мають бути значною мірою відповідальні за токсичні способи буття.

РОЗДІЛ 3

АНАЛІЗ ТРАГІКОМЕДІЇ «БУРЯ» В. ШЕКСПІРА В СВІТЛІ ЕКОКРИТИКИ

3.1 «Буря» В. Шекспіра в дослідженнях сучасних науковців: наукова полеміка, точки непроясненості

Трагедія В. Шекспіра «Буря» неодноразово привертала увагу науковців, Лео Маркс (1964) запропонував вважати трагікомедію Вільяма Шекспіра «Буря» (1611) алегорією Нового Світу в розпал соціальних і культурних потрясінь 1960-х років. Ця ідея по суті сформувала магістральні вектори подальших літературознавчих досліджень, які розвиваючи тезу Лео Маркса запропонували цікаві версії інтерпретації твору в світлі методологій фемінізму, постколоніалізму та екокритицизму. Феміністичні та постколоніальні дослідження п'єси процвітали в другій половині ХХ століття. Екокритичні дослідження «Бурі», як буде показано далі, мають свої витoki із постколоніальної ідеї, в ідейному комплексі, сформульованому постколоніальними студіями.

Слід зазначити, що складність екокритичного прочитання додає, посилює, той факт, що переклад як процес, генерує різного роду семантичні невизначеності. Аналіз цих проблем представлений у праці “The Craft of Translation” американських дослідників Дж. Бігенета та Р. Шульте. Науковці стверджують, що суть відношення перекладача до тексту оригіналу полягає у знаходженні все нових невизначеностей. Додамо, що такі невизначеності спонукають перекладача шукати власні рішення, щодо відтворення «непроясненого», а отже і спрямовувати рух думки реципієнта в певному напрямку. В перекладі, вважають Дж. Бігенета та Р. Шульте, апріорі немає й не може бути «визначених відповідей», а можуть бути тільки спроби їх знайти

у відповідь на стан невизначеності, спричинений асиметричною взаємодією між планом змісту й планом вираження мовної одиниці [Biguenet 1989].

У системі теоретичних знань в найближчій перспективі становлення чи формування вітчизняної галузі екокритичних знань, побудованої на принципах відповідальності науки перед суспільством. Це, на думку Юлії Куманської, обумовлює необхідність визначення екокритичних орієнтирів на сучасному етапі літературознавчих досліджень. Трактування базових термінів системи екокритичних досліджень, що позначають концептуальні поняття в українській науковій парадигмі, значно відрізняється від їх первинного трактування в англomовному науковому середовищі, що у певний спосіб обумовлює існування проблеми адаптації екокритичних знань для україномовного читача [Куманська 2020].

Шекспірівська екокритика, або аналіз природи у Шекспіра, торкається погоди, зелених насаджень, тварин, монстрів (наприклад, Калібан) і навіть колонізації. Більшість з публікацій, в яких йдеться про ці аспекти, такого типу аналізу з'явилися з кінця 1990-х років. Можливо, це було своєрідною відповіддю на розмови про глобальне потепління та зміну клімату, які в той час швидко набирали обертів. Фактично, слово «екокритика» у поєднанні з «Шекспіром» не спричинила помітних результатів в університеті Бірмінгем до 1998 року, а OED не показує використання цього слова до 1980-х років. Більшість праць, що містять екокритичний аналіз Шекспіра, стосуються природи як політичної категорії чи економічного чинника, або навіть справа заходить так далеко, що запитують: «Чи можна читати Шекспіра, писати про нього та навчати так, щоб це сприяло здоров'ю планети?» [Bruckner 2011, p. 268]

На сучасному етапі історичного розвитку українського літературознавства спостерігається закономірний процес розширення методологічної бази інтерпретації художнього тексту. Уважаємо, що таке розширення буде тільки збагачувати загальний характер та риси різних національних варіантів екокритичних досліджень. Перш за все дискусійними

серед них є взаємовідносини, котрі проявляються у площині – людина/природа. Звичайно, ставлення людини до природи змінюється і здебільшого ці зміни є і соціально, і культурно зумовленими. Релевантність критеріїв творчості відносно перекладу встановлюється насамперед і переважно емпіричним шляхом, а безпосередні та опосередковані вказівки на їхню дію можна знайти в численних спогадах перекладачів практиків [Mentz 2006].

Екокритики перепрочитуючи відомі й багаторазово інтерпретовані твори з екокритичних позицій, роблять при цьому акцент на репрезентації в них світу природи. Так, екокритики значно переосмислюють екоцентричні поняття, надаючи їм ширшого значення, подальша генеза яких виходить за межі світу природи і набуває універсальності. Це такі поняття як енергія, ріст, баланс/дисбаланс, задовільне/незадовільне використання природних ресурсів тощо. Водночас, вони зосереджують фокус наукового інтересу на творчості тих письменників/поетів, які у своїй творчості надавали особливу увагу природі.

Мало хто з критиків заглиблюється в питання надприродного або природного прогнозу, за винятком Крістен Пул, у центрі уваги якої є не стільки екокритика, скільки надприродне середовище навколо героїв Шекспіра [Poole 2011]. Робота Пула співпадає векторами нашого дослідження, оскільки вона розглядає загальні вірування в надприродне епохи раннього Нового часу, які знайшли відображення в працях Шекспіра й навіть відзначає у творі Шекспіра нові математичні аспекти або відлуння наукових знань (географія чи фізика), її фокус більше на тривимірному просторі та просторі/часі.

Використовуючи ще інший підхід, Шерон О'Дейр намагається розібратися в дисбалансі критики «Бурі» за останні чверть століття. В цілому її стаття була майже повністю присвячена виключно питанням колоніалізації в Америці. Аналізу сучасної кіноекранізації твору присвячена праця О'Дейр «Бурі як бурі»: Чи Пол Мазурський «зелений» Вільяма Шекспіра?», де

обговорюється проблема американізації шекспірівської «Бурю» дещо іншим шляхом, а саме, через зображення кризи середнього віку у представників вищого і середнього класу сучасного американського соціуму [O'Dair 2005].

У той час літературні критики не оцінили зусилля пана Мазурського, але в останні роки кілька критиків намагалися повернути увагу до цієї думки. О'Дейр продовжує загострення уваги, задаючи екокритичні запитання: чи «зелений» Шекспір у фільмі Мазурського? І далі, як зелений Шекспір сприяє поточним дебатам стосовно питань екології? Ці есе є переконливими та оригінальними в аспекті екокритики. О'Дейр стверджує в цьому особливому кластері, що багатьом шекспірівцям екокритицизм здається не новим, а чимось схожим на стару казку про природознавство.

Багато шекспірознавців хочуть знати, що може запропонувати екокритика, методологічно чи теоретично, це має пролити нове світло на сфери вивчення, адже тематичні дискусії про природу в сучасному американському колі письменників-екологів цілком можуть бути новими для літературознавців. Такі вимоги здаються розумними, якщо ми припустимо, що «екокритика – це не просто вивчення природи чи природних речей в літературі, що це будь-яка теорія, спрямована на здійснення змін, це аналіз функцій – тематичних, художніх, соціальних, історичних, ідеологічних, теоретичних чи інших – природного середовища (або його аспектів), що представлене в документах (літературних або інших), які впливають на матеріальні практики у матеріальних світах [Куманська 2021]. Займатися екокритикою Шекспіра - формувати новий високий рівень, і це, ймовірно, пояснює, чому вона так довго підходила до творчості В. Шекспіра. При застосуванні до Шекспіра, «екокритика», на відміну від підрахунку кластерів зображень, є важкою працею, і шекспірознавці хочуть знати, як може виглядати «екокритичний» Шекспір, і чим це відрізняється від виглядають тематичних прочитань Природи у Шекспіра.

Екокритика та Шекспір далі висвітлюють взаємозв'язок між такими фундаментальними питаннями, як огида, забруднення, гендер, і як вони утворюють свого роду зв'язки між собою вибудовуючи загальну мережу. У творах В. Шекспіра намагаються знайти пояснення та чіткі розяснення (через екокритичні прочитання) важливих зв'язків між екофобією, мізогінією, расизмом та переслідуванням різного роду соціальних меншин. Звісно, все це пов'язано з дослідницькою етикою того часу.

Для зростаючої карти незвіданих і невідомих місць в період раннього Нового часу, відкриття величезних нових світів ресурсів – природних і людських, які потрібно було контролювати, перш ніж вони могли бути використані як товари, екофобія відіграє центральну роль у екологічно ворожій уяві.

Екокритика дає доступ до цього процесу, до розуміння як працює екофобія, як вона допомагає описати географічні та соціальні відмінності, і щоб побачити, які відносини ми можемо очікувати між історичними контекстами і екофобією, а також між зв'язками екокритики і постколоніальної теорії в даний час розвиваються один з одним.

Дискурси божевілля формують фундаментальну базу, на якій лежить велика частина шекспірівської екзотики. Композиція цієї екзотики в таких різноманітних персонажах, як Каліббан, Шейлок, Порція та Антоніо виявляє взаємозалежність утисків, кожне залежне по-різному, від екофобної етики. Про те, як вона представляє проміжний простір між «людиною» і «природою» в уяві раннього Нового часу пише Девід Грей [Gray 2020].

Джуліан Клесс підкреслює багатство критичного аналізу, який свідчить про широкий спектр образів про природу та знання Шекспіра про навколишнє середовище (в цьому очевидно проступає його попередня освіта чи особистий досвід). Відповідно, Клесс стверджує, що «дві найбільш насичені природою п'єси» Шекспіра свідчать про те, що «природа була головним джерелом Шекспіра» [Cless 2010, p. 91].

Таким чином, проведене дослідження наукової шекспіріани екокритичного спрямування дає можливість констатувати, що В. Шекспір і його глибоке розуміння екології як відносин людини та світу природи наближають до досягнення історичних передумов сучасного екологічного знання та активізму. Важливим є також той факт, що вчені демонструють здатність Шекспіра генерувати творчі та перформативні відповіді навіть на сучасні глобальні екологічні проблеми.

3.2 Протиставлення людини як об'єкта живої природи навколишньому середовищу у творі В. Шекспіра «Буря»

Аналіз тексту «Бурі» з перших рядків надає зображення природи та яскраве уявлення про негоду. Вже перша сцена на палубі корабля - повинна була передати страхіття, які несе сильна буря, що погрожує розбити корабель об скелясте узбережжя острова. Англійський глядач був добре обізнаний з морською справою, оскільки саме в цей час – в епоху Великих географічних відкриттів, починається грандіозна розбудова воєнного та торговельного флоту й становлення Англії, саме домінуючої морської держави. Тож театральна публіка сприймала усі деталі цієї сцени як надзвичайно правдиві. Не заважала цьому й відсутність декорацій, оскільки опис «Бурі» є геніальною грою митця на фундаментальних тваринних страхах сил природи «Вітру», «Блискавки», «Грому» та як наслідок «Вогню», що є одними із головних факторів та чинників існування екологічних систем у природі.

Такий детальний та глибокий опис сил природи та всесвіту, спричинив свого часу розділення думки у дослідників стосовно набуття В. Шекспіром таких глибоких екологічних знань. До цікавих висновків приходять Д. Клес в своїй книзі «Екологія та оточуюче середовище в європейській драмі», де ідеться про дитинство та раннє життя Шекспіра в районі Стратфорда, околиці якого дуже схожі із зображеннями природи та навколишнього середовища. Чимало цікавих паралелей з окремими фрагментами тексту, які містять екологічні знання, приховані поміж рядків п'єси «Буря». За словами Клеса,

крім оточуючого середовища також «читання Овідія, Вергілія і, можливо, Лукреція в граматичній школі в Стратфорді дало Шекспіру багато ідей про природу, які відображені в «Бурі» [Cless 2010, p.198]. Нещодавня критика еkleктичних читацьких звичок Шекспіра та його досвіду сільського життя під час життя в Стратфорді, на думку вчених, проливає нове світло на розуміння Шекспіром і усвідомлення світу природи [Rowse 1981].

У 2011 році, Лінн Брукер і Ден Брейтон представили свій новаторський погляд в роботі “Ecoscritical Shakespeare”, де вони поставили питання : «Чи може читання Шекспіра, написання про нього та навчання сприяти здоров’ю планети?» [Bruckner 2011, p. 214] І дійсно, це так, адже прочитання творів драматурга надихає на подальші творчі пошуки та переосмислення взаємовідносин між людьми та природою.

Дуже влучно таке відображення передають наступні рядки В. Шекспіра: «Корабель серед моря. Буря, грім, блискавка. Входять капітан і боцман. Капітан Боцмане! Боцман Тут, капітане! Чого треба? Капітан Гукни матросів! Жвавіше повертайтеся, а то розторощимось об скелі! Ворушіться! Ворушіться! От ви радник, якщо ви можете своїми радами втихомирити оці стихії і навести лад у природі, – порядкуйте, ми й за мотузку не візьмемось. А не можете, то дякуйте богові, що дожили до своїх літ, ідіть у каюту та приготуйтеся до всякого лиха, яке може спіткати нас у цю нещасливу годину» (дія I, сцена I) [Шекспір 2004].

Перший рядок надає драматичності дії яка проходить серед моря під час шторму. Така подача мови, справляє враження, що корабель в цій бурі сам, але загострення уваги виразом «серед моря» надає образу самотності та якоїсь бескінченного здрібніння розмірів корабля.

Домінування сил природи над людськими також можна побачити серед рядків:

«Щоб ми благали милості у хвиль,
Які наш човник, ревучи, швиргали,

Та ще в вітрів просили співчуття
 Зітханнями, й у відповідь вони
 Зітхали співчутливо – нам на шкоду,

Бо гнали нас все далі в море» (дія I, сцена I) [Шекспір 2004].

В рядках, «благати милості у хвиль...та ще у вітрів просили співчуття», можна прослідкувати історичний процес пізнання сил природи первісною людиною, через виникнення релігійного світобачення та надання духовності силам природи при спробі пояснити незрозумілі явища такі як грім, блискавка вітер, хвилі тощо. На історичному шляху при порівнянні різних релігійних світобачень можна віднести основні тренди формування пантеонів, наприклад спорідненість давньогрецьких та римських богів [Кун 2019].

Прочитання наступних рядків «Що таке ваш король для цих розбурханих хвиль? До кают, замовкніть, не заважайте нам хоч би корабель був утліший від горіхової шкаралупи і нестійкий, мов розпусна жінка» наштовхує на розуміння єдності природи, незважаючи на різні ієрархічні відмінності у світі людини. І знову ж основна теза, що природа настільки неподільна та могутня і для неї не існує жодних диференціацій за кольором чи місцем, адже в бурі все одно хто є король а хто – блазнем.

Саме в цих поетичних образах митець підкреслює однаковість людини, як одного із елементів живої природи, який підкорюється загальним природним чинникам, що впливають безпосередньо на фізіологічний та психологічний світ людини, холод, голод, спека, спрага тощо.

Неспроможність та кволість людини протистояти силам природи драматично розкриваються в рядках «Гонзало Король і принц вже моляться». Але разом із тим можна побачити трансфоормуючу діяльність людини та її вплив на невідновлюванні ресурси. Показовою є згадка про дрова та постійне їх збирання Калібаном. Цю думку ми також зустрічаємо у Карен Раберв його праці «Недавні екокритичні дослідження англійської літератури епохи Відродження», де він виходить за межі початку – 1998 року – запропонованого Естоком, і приймає набагато ширшу історіографію.

Цей новий спосіб читання Шекспіра ділиться тривалою історією критичної уваги до природних явищ і складних взаємовідносин між культурою і природою в його творах, але водночас його відрізняє від традиційного погляду завдяки зростанню усвідомлення саме антропоцентричної точки зору, або визнання ролі людства як геологічного, космологічного агента, що впливає на клімат і навколишнє середовище Землі [Raber 2007].

На нашу думку, екокритичне читання В. Шекспіра в перетворенні сил чи управління духами можна віднести та трансформувати на теперешній момент часу в аспекті втручання не тільки на рівні геологічного агента на екологосистемному рівні (зміна міграції існуючих речовин, зменшення біорізноманіття та поява нових ксенофобних речовин: пластик, полімери, які непритаманні природі) а й втручанням безпосередньо до законів живої, наприклад, появу ГМО – генетично модифікованих організмів. І підтвердження та демонстрацією цієї думки можна віднайти в рядках «Глядіть, щоб нас чаклун не обернув. На вузьколобих мавп чи на казарок» (дія IV, сцена I) [Шекспір 2004].

У розділі Габріеля Ігана «Надприрода і погода: Король Лір і Буря» (2006) є кілька важливих зв'язків з есе Бейта, а також ряд нових шляхів дослідження. Аналіз взаємозв'язку між наукою і природою в «Бурі», здійснений Бейтом, визначає “*Magnalia nature*” Френсіса Бекона та принцип, що знання – це сила, а технологія – сутність цього знання, як ключ до розуміння взаємозв'язку. Для порівняння, Г. Іган обговорює науково-технічний прогрес у «Бурі» у світлі “*Philosophiae naturalis principia mathematica*” Ісаака Ньютона.

Та як наслідок визнання Ньютоном того, що прогрес походить від попередніх поколінь, що втілено у часто цитованій приказці «стояти на плечах гігантів» [Bate 2000]. Бейт і Іган, використовуючи різні джерела, погоджуються, що ця поширена концепція прогресу з часів наукової революції та Просвітництва призвела до широкого, довгострокового негативного впливу на навколишнє середовище.

Ці аспекти порівняння з думками Бейта висвітлюють ряд ранніх, загальних сфер екологічного інтересу у п'єсі, і все ж Іган звертає увагу на інші екологічні інтерпретації, такі як зміни в науках про життя, доступні Шекспіру. У цьому ключі Іган стверджує, що автор «Бурі» «явно стурбований можливостями трансмутації, особливо щодо людської плоті», хоча цей пасаж «найчастіше розуміється [літературними коментаторами] як вплив Овідія» [Egan 2006, p. 149]. Іган цитує дослідження Б. Дж. Сокола про метафору «перли, які були його очима» з пісні Аріеля, щоб показати, як Шекспір розумів недавні відкриття в науках про життя – як у цьому випадку точний опис того, як утворюються перли [Wilson 1873].

За словами Ігана, цю історико-біологічну ідею трансмутації можна також застосувати до описів Калібана, зокрема до початкового (неправильного) сприйняття Трінкуло того, чи він (Калібан) є «людиною чи рибою?». Теорію історико-біологічної трансмутації, яку обстоює Іган, на нашу думку, також можна віднайти в рядках прокльонів та погроз надісланих Калібану: «То я нашлю такі на тебе корчі, так завиєш, Аж звірі затремтять» (дія I, сцена II) [Шекспір 2004].

Як зазначила Сухіміті Дута «Шекспірівська епоха характеризувалася значними змінами. Зникнення середньовічних релігійних вірувань, піднесення влада Англії, та трансформування її мешканців в сучасну націю. Підйом ідей Гуманізму в період епохи Відродження ознаменував панування людини над природою. Звідси верховенство людини над природним середовищем» [Dutta 2014, p. 102].

Він Шекспір міг досліджувати досі незвідані території і всі могли переконатися, що природа була у його милості. Однак, Буря, як раз свідчить про нездатність людини контролювати і «цивілізувати» природні сили: «Помилуй, боже! Гинемо ми, гинем! Прощай, дружино! Прощавайте, діти! Прощай, мій брате! Гинем, гинем, гинем! Якби це був мазоль, То в черевіку

він би нив, а в грудях Щось не відчув я божества цього» (дія II, сцена I) [Шекспір 2004].

Підсумовуючи вище зазначене можна констатувати, що в трагікомедії В.Шекспіра «Буря» наданий опис постійної боротьби людини із силами природи, географічно-кліматичними, біологічними, екологічними чинниками тощо. Сама людина постає в двох діаметрально протилежних іпостасях, по-перше як об'єкт живої природи, що підкорюється силам природи, по-друге як головний агент зміни та керування силами природи, в постійному прагненні підкорити та управляти.

Таким чином, екологічне прочитання «Бурі» можна підвести під всесвітньо відомі чотири закони Б. Кономера: 1) все пов'язано з усім; 2) все повинно кудись діватися; 3) ніщо не дається задарма; 4) природа знає краще [Commoner 1979, p. 16-23]. Поетичне зображення в творі В. Шекспіра надає відчуття постійної боротьби людини за виживання у цьому світі. Шекспір підводить до думки, що з одного боку саме діяльність людини призводить до таких наслідків, з іншого людина залишається безсилою перед викликами природи.

3.3 Натуралістично-описове відтворення природи та її процесів у шекспірівській поемі «Буря»

Концепція природи (природознавства) завжди будувалася діаметрально протилежними принципами: з одного боку, це складна система, що складається з безліч підсистем, з іншого – вона єдина неподільна тобто холістична [Карпов 2004]. Саме таке відображення природи ми і спостерігаємо в «Бурі»: цілесне та загальне, і в той же самий час події відбуваються в різних частинах острова, а час минулого щільно перетинається з сучасністю.

Цілісність природи добре відображають рядки «Як взимку краплі капотять зі стріхи», надаючи зразу уявлення, з одного боку, про відлигу та

незворотність природного перебігу пір року. Це, на нашу думку, поєднує в собі одразу два різні способи життя: міський та сільський, а перебіг води та крапання крапель зі стріх в міській місцевості та сільській відрізняється. Навіть в екологічному описі систем є різниця у взаємозв'язках між організмами в місті (з його синантропними видами) та екологічною мережею в сільській місцевості [Бігон 1989; Одум 1975].

Подібну точку зору також висловлює і Террі Гіффорд, який висловлює припущення щодо протиставлення сільської форми життя розвиненій культурі та моральній зіпсованості міського життя. У своїй праці «Пасторалі Гіффорда» (1999 рік), він активно відстоює ідею контрасту природного та урбанізованого просторів, і відповідно, стилів життя [Luccarelli 2001].

Екокритичне читання «Бурі» представляє кілька різних аналізів за своєю метою, які в 21 сторіччі перемістили критичну увагу на більш екологічну інтерпретацію п'єси. Однією з ключових ідей в праці Даунінга Клеса в «Шекспір, Сон в літню ніч і Буря» є висвітлення багатства критичного аналізу, який свідчить про широкий спектр образів природи та знання Шекспіра про навколишнє середовище, що представлені у його п'єсах. Відповідно, Клес стверджує, що «дві найбільш насичені природою п'єси» Шекспіра свідчать про те, що «природа була головним джерелом Шекспіра» [Cless 2010, p. 91].

Так відтворення різних природних процесів можна побачити під час сцени, коли Аріель звітує своєму пану:

«Розпавшись на частини,

То тут, то там я пломенів огнем,

Горів на реях, щоглах і бушприті

Куди й Юпітеровим блискавкам,

Цим вісницям страшних ударів грому,

Рівнятися до мене!» (дія I, сцена II) [Шекспір 2004]

Екокритичне прочитання цих рядків на наш погляд можна підвести до екологічної інтерпретації розвитку піроландшафтів, зокрема притаманих нашій місцевості – степам. Основною причиною степових пожеж на сьогоднішній день є переважно антропогенні фактори, у тому числі й навмисне випалювання трави скотарями. З природних чиників, які рідко стають причиною степових пожеж, найнебезпечнішими є блискавки.

Крім цього, екокритичне читання «Бурі» відкриває ще один вкрай важливий момент. Так, зокрема, наступний пасаж дуже часто відносять до постколоніальної критики В. Шекспіра:

«Аріель Корабель в безпеці,
У гаванні. У затишній затоці,
Де ви колись дали мені наказ,
Щоб я для вас з Бермудських островів
Приніс роси» (дія I, сцена II) [Шекспір 2004].

Взагалі використання корабельної аварії як сюжетотвірного елемента, за Іганом, може слугувати як відображення очевидної вирубки лісів, що відбувається на острові в плані колонізації, так як персонажі рідко згадують про необхідність побудувати корабель, щоб залишити острів, чого досягла команда Sea Venture [Egan 2006].

Іган вказує на кілька постколоніальних досліджень, які проводять паралелі між персонажами та подіями в Бурі з реальними історичними наративами завоювання Тюдорами (острова) Ірландії, щоб показати, що в п'єсі, як і в Ірландії, значущість вирубки лісів можна інтерпретувати як невід'ємну частину процесу колонізації [Egan 2006, p. 156–157]. Тут також має місце і відображення існування острівних культур, які були пов'язанні у своїй життєдіяльності із лісовими насадженнями. На нашу думку, таке прочитання дає первиний посил до о.Пасхи та зникнення лісів на острові у IX–XVII століттях [Даймонд 2009]. Або це може викликати у сучасного реципієнта порівняння з сучасною проблемою збереження мангових лісів, які є одними із головних чиників стійкості берегової лінії.

Крім того, Лав припускає, що острівна екологія є вирішальним аспектом «Бурі», який розширює пасторальний діапазон Шекспіра. Відокремленість або експериментальність острівного середовища для людських взаємовідносин є вирішальним фактором у «Бурі», згідно з його аналізом острівної екології. демонструє цінність читання «Бурі» через модель острова, запропоновану екологом Робертом Макартуром та біологом Е. О. Вілсоном – «розподіл, вторгнення, конкуренція, адаптація та вимирання» – яка надзвичайно добре «описує послідовну нарративну дію Буря» [Love 2010, р. 132]. Головне тлумачення, яке тут робиться, полягає в тому, що Буря, якщо читати під досліджуваним нами екокритичним ракурсом, надає безліч функцій, пов'язаних з ідеями в біогеографії і відповідно, еволюційній біології.

Досить біологічно та з еволюційної точки добре читається одвічне питання про першопричину виникнення всього живого та послідовність еволюційного розвитку живих систем: «Просперо. Що? Яйце Повчає курку? Ти станеш вільний, мов нагірний вітер...» (дія I, сцена II) [Шекспір 2004]

Іншим екокритичним дослідженням «Бури», яке стосується пізніших відкриттів у галузі наук про життя, є журнальна стаття Глена А. Лава «Походження видів Шекспіра та Буря Дарвіна». Дослідник починає з того, що «Буря» – твір, «багатий своїм очікуванням ідей дарвінівської еволюційної теорії» [Love 2010, р. 121].

Дві основні теорії, використані в статті Лава, демонструють здатність «Бурі» бути посередником між гуманітарними та природничими науками через сучасні ідіоми біокультури та прикладної когнітивної науки. Щоб прояснити далекий історичний зв'язок Шекспіра і Дарвіна, Лав стверджує: «Я вважаю, що порівняння пропонує напрочуд релевантний діалог між наукою та гуманітарними науками, не помітно приглушений 250-річним проміжком, про найпостійнішу та глибоку проблему: природа, а особливо природа людини» [Love 2010, р. 121]. Лав стверджує, що в «Бурі» є тривале відчуття

«затримки», яке продовжує вирішуватися, частково, завдяки відкриттям у науках про життя [Love 2010, p. 123].

Цитуючи ідеї Кеннета Берка про драму та Марка Джонсона про когнітивну філософію відповідно, Лав показує, що задоволення очікувань або задоволення, яке приходить із завершенням шаблонів, залежить від діалектики розв'язки та постійного відчуття відходу у «Бурі». Одним із ключових прикладів цього, за словами Лава, можна показати, простеживши теорії Дарвіна щодо еволюційного мислення та питання походження людини до ідей у «Бурі», зокрема, через персонажа Калібана. Історичний-еволюційний шлях досить добре прочитується через образ первісного (схожого на пітекантропа) Калібана, та в його передачі первісної діяльності людства збиральництва, рибальства, мисливства: у відтворенні його щоденних занять, які подібні до первісної діяльності людства: збиральництва, рибальства, мисливства:

«Калібан Ходім, благаю,- там я диких яблук,

Вам назриваю, й земляних горіхів,

Я нігтями довжезними нарию.

Я гнізда сойок покажу, навчу

Ловити мавп, я чаєнят на скелях» (дія II, сцена II) [Шекспір 2004].

Нарешті, варто сказати про перехід у літературно-критичній інтерпретації Калібана, який відбувся в XIX-XX століттях, і який зазвичай розглядається як перехід від звіра до благородного дикуна, а потім до колоніально пригнобленого.

У відповідь на переважно постколоніальні прочитання «Бурі», де домінують питання колоніалізму Нового Світу, автор статті «Калібан і демони Лінкольнширу» А. Борлік (2013) переміщує критичну увагу з Америки чи окремих регіонів від Середземного моря до боліт Лінкольнширу в Англії. Борлік стверджує, що зусилля щодо огорожування сільськогосподарських земель, спрямовані на повернення «безлюдних боліт Східної Англії» та репрезентація «жахливого фольклору регіону» в ключових середньовічних

текстах пропонують переконливі місцеві джерела для «Бурі» як протиставлення звітам із Середземномор'я чи Нового Світу, які стали звичними в історицистських студіях [Vorlik 2013, p. 22].

Наприклад, побіжний огляд розділу «джерела та контексти» у критичному виданні Norton (2019) включає уривки з «Правдивого звіту» Стрейчі, а також звіти про інші подорожі та вигадані зображення морських подорожей і штормів, всі з яких розгортаються в Середземномор'ї або в Америці. На нашу думку, таке прочитання дійсно має бути і досить добре розкривається в порівнянні різних частин тексту з описами отруйно та гнилої води боліт:

«Бодай би та отруйлива роса,

Яку моя матусенька збирала

З гнилих боліт воронячим пером,

На вас обох упала!» (дія I, сцена II) [Шекспір 2004]

Цікаві в цьому плані й описи Нового світу:

Вам показав усі місця найкращі,

Ключі джерельні, ями соляні,

Безплідні пустища, плодючі луки.

Кляню себе, що так вчинив!» (дія I, сцена II) [Шекспір 2004].

Заклик Борлика переглянути шекспірівське середовище має кілька супутніх досліджень з цього приводу. Так Клесс розглядає неврожай, як результат катастрофічних місцевих погодних умов наприкінці шістнадцятого століття: наслідки так званого «маленького льодовикового періоду». Клесс зазначає, що Шекспір був свідком повені на Ейвоні, «яка заважала ведення сільського господарства та знищувала посіви» [Cless 2010, с. 99]. Більше того, хоча Мелісса Крото не торкається конкретно «Бурі», вона згадує «руйнівну повінь 1607 року» у своєму обговоренні апокаліптичних наративів та Шекспіра [Croteau 2009, p. 16]. Але в «Бурі» все ж таки завжди є надія на порятунок, питання урожайності та сталого розвитку подальшого існування на певній території простежуються в рядках:

«Хай земля дає вам сили,
 Щоб комори не пустіли,
 Сік точився з винограду,
 Гнулись плодом віти саду,
 Щоб для вас весна чудова
 Після жнив верталась знову,
 Хай скупий минає час –
 Спів Церери тішить вас» (дія IV, сцена I) [Шекспір 2004].

Цікавим є порівняння та опис не просто екологічних пейзажів та природних процесів. В. Шекспір торкається навіть теорії відносності та просторово-часовий континіуму:

«Неаполя новини, треба сонце.
 Зробить гінцем, бо місяць не спромігся б.
 Або ж звістки тоді до неї дійдуть,
 Коли хлоп'ята, що оце родились,
 Почнуть голитися» (дія II, сцена I) [Шекспір 2004].

На нашу думку, відображення простору та швидкості переміщень піднімають взагалі питання швидкості переміщення та встановлення нових коротких шляхів.

І знову ж таки, повертаємось до постколоніальної тематики та відкриття Нового світу, як спроби знайти новий шлях до Індії. Або ж навпаки це – футуристичне сприйняття швидкості та освоєння «Нових світів» в космічному просторі, та проблеми старіння й відносності плинності часу під час швидкостей наближених до світла [Певзнер 2013].

Про природничі закони відносності розмірів та відстаней, віднайдено нами в рядках: «Бо щось мале марніє поряд з більшим» (дія III, сцена II) [Шекспір 2004]. Підтверджуючи тезу стосовно природи, яка надзвичайно різноманітна щодо видів об'єктів, їхніх властивостей і форм руху, та в процесі пізнання якої формувалися різні природничі науки: фізика, хімія, біологія, астрономія, географія, геологія та багато інших. Кожна з природничих наук

має справу з якимись конкретними властивостями природи (матерії, що рухається в просторі й часі; взаємодія атомів та молекул; вивчення органічної складової «життя» на всіх його рівнях тощо) [Карпов 2004].

Становлення наук і стійкість світового прогресу й його вплив на природні процеси та довічне протистояння людини природі, підкорення її сил ми можемо віднайти на рядках п'єси Великого Барда:

«Той метал,
З якого ваші викуто мечі,
не може розітнути люту бурю
Або завдати пружній хвилі ран,
так само він не може розрубати
найменшої пір'їни на менші» (дія III, сцена III) [Шекспір 2004].

Або ж віднайти глобальну циклічність та кінець різним процесам, що ми знаходимо на рядках:

«І вся земна велика куля, все,
Що бачимо навкруг,—
безслідно зникне,
Мов привиди безплотні, мов хмарини» (дія IV, сцена I) [Шекспір 2004].

Саме такий трагізм, неспроможність людини протистояти природним силам дає зрозуміти наскільки людина безсильна перед викликами природи, що знаходить відображення в образі капітана, який усвідомлюючи всю критичність ситуації допускає можливість трагічної розв'язки у боротьбі з бурею, або втрату судна при потраплянні на скелі. З одного боку, людина досягнула такого технічного розвитку, що спроможна завдяки технічним засобам долати значні відстані морем, які вона ніколи б не осилила самотійно, з іншого, все-таки залишається залежною від багатьох природних факторів: вітру, течій, туману, рельєфу морського дна (наявність мілин чи рифів), впливу хвороб (від цинги пов'язаною з раціоном годування до тропічних захворювань привезених з інших континентів).

Такий опис автором природного явища в «Бурі» надає декілька джерел для аналізу та інтерпретації в контексті природничих дисциплін. Безпосереднє зображення бурі та її багатий прояв у природі може бути використано не тільки на уроках літератури, а й при викладанні природничих дисциплін: географії, біології, хімії, фізики астрономії. А згадка про грім та блискаву відповідно до явищ чи природних процесів, а саме звукової хвилі або електростатичної взаємодії між повітряними масами чи землею відповідно.

Слід акцентувати увагу на тому, що герої трагікомедії перебувають у плаванні в часи коли не було навігаційних приладів, тобто вони плывуть у сліпу наражаючись на смертельну небезпеку й лише спалахи блискавки інколи освічують все навкруги. Така інтеграція матеріалу між літературою та проблемними глобальними викликами чи фундаментальними дозволяє виразніше акцентувати увагу та підвищувати в учнів цікавість при викладанні предметів природничого циклу та досягнення WOW-ефекта. Переваги практичного застосування даної педагогічної технології неодноразово доводилося нами та нашими колегами [Фролов 2021].

Таким чином, сучасна екокритика набуває нової та більш ширшої актуальності, а класичні твори можуть знову розглядатися через її призму. Також літературний напрям екокритики може активно використовуватись в педагогічній практиці викладачів природничих дисциплін для актуалізації тем пов'язаних з природними процесами або явищами, та відображення взаємозв'язків у системі людина – навколишнє середовище. У «Бурі» В. Шекспір досягає апогею в репрезентації екологічної проблематики. Саме тому, на наш погляд, її можна вважати «природничим» прозрінням Шекспіра, його «своєрідним Останнім Заповітом» людству.

ВИСНОВКИ

Вільям Шекспір визнаний неперевершеним майстром слова й майстром у відтворенні всієї повноти людських почуттів і пристрастей. Великий Бард у своїх творах правдиво змалював картину дійсності, в якій центральне місце завжди посідає людина та її почуття на фоні оточуючого світу. У своїй п'єсі «Буря» В. Шекспір досягає особистого апогею в репрезентації екологічної проблематики, тож її можна вважати «природничим» прозрінням митця, його «своєрідним Останнім Заповітом» людству.

Узагальнюючи проаналізований нами матеріал, можна зазначити, що не зважаючи на відносну, так звану молодість «екокритики», як напряму дослідження літературних текстів у всьому світі, вона увійшла до методологій інтердисциплінарних методів дослідження художніх та нефікційних текстів, і має важливий практичний аспект – виокремлення та дослідження цілісної системи взаємовідносин «людина» – «природа». Таким чином, аналізуючи літературні твори в контексті екокритики можна стверджувати, що вона виступає своєрідною інтегральною основою для поєднання розуміння взаємодії між природою та людиною.

Позиції науковців стосовно генези терміну «екокритика» помітно відрізняються. Одні вчені наполягають, що як термінологічна одиниця екокритика вперше було введене У. Рукертом, який застосував поняття «екологічна критика» та «екологічне письмо». Інші вчені схиляються до думки, що термін екокритика виник з ініціативи Ч. Глодфелті, яка наполягла на тому, щоб його прийняли на позначення розпливчатої сфери досліджень, раніше відомої як «вивчення творів про природу».

Встановлено головну відмінність англійської та американської екокритичних традицій – їх інтонації. Якщо в США екокритика завжди мала піднесену тональність і праці науковців характеризуються домінуванням оптимізму стосовно перспектив стосунків людини і природи, то Велика

Британія показала досить гнівні інтонації, прагнучі захистити довкілля від загроз, що несе соціум.

У системі теоретичних знань в найближчій перспективі становлення чи формування вітчизняної галузі екокритичних знань, побудованої на принципах відповідальності науки перед суспільством, а це обумовлює необхідність визначення екокритичних орієнтирів на сучасному етапі літературознавчих досліджень.

Термінологічна база екокритичних досліджень знаходиться на стадії розвитку, тому ми спробували сформулювати категоріально-понятійний апарат екокритики. До даного апарату ввійшли наступні поняття: екокритика; зелені студії; зовнішнє середовище; природа; екологія людини; літературна екологія; соціоекосистема; екологічний наратив; екологічна компетентність; рятувати природу.

Встановлено, що досліджувані нами критичні прочитання останньої п'єси Шекспіра все більше піддавалися впливу поширених політичних радикалізмів тієї епохи – феміністів, антирасистів та екологів – через їхні літературно-теоретичні назви : фемінізм, постколоніалізм та екокритицизм. Феміністичні та постколоніальні дослідження п'єси процвітали в другій половині ХХ століття. Екокритичні дослідження «Бурі» є дещо пізнішими розробками теми, які корелюють з ідеями постколоніальної критики. Екокритичне читання «Бурі» представляє кілька різних аналізів за своєю метою, які в ХХІ сторіччі перемістили критичну увагу на більш екологічну інтерпретацію п'єси.

Екокритичні дослідження, висвітлюють певні області п'єси «Буря» та піддають їх осмисленню в екологічній парадигмі. Буря в першій сцені п'єси, наприклад, була проаналізована з огляду на її мовні ознаки, сценічне мистецтво, як аналогію політичних і психологічних змін і як вірне зображення екстремальної погоди. Крім того, місце дії п'єси залежить від головної ознаки пасторального жанру, в якому проводиться контраст (часто моральний) між

поселенням (простим, чистим) і містом (візантійським, корумпованим), у цьому випадку островом і колишнім міським будинком Просперо у Мілані.

У результаті екокритики часто наголошували, що апеляція Шекспіра до жанру пасторалі стосується питань етики та навколишнього середовища. П'єса також вважається важливим носієм ранньо модерних ідей про культуру та науку, особливо щодо розуміння клімату та світу природи.

Аналогічно, інші вчені аналізували здатність п'єси передбачати подальші зміни в природничих науках, зокрема теорію еволюції за допомогою природного відбору Чарльза Дарвіна. Зрештою, п'єса вважається важливим джерелом для критичного перечитання у світлі зростаючого нахилу до міждисциплінарних, екологічно інформованих літературознавчих досліджень з кінця двадцятого століття.

Погляд на переклад як на процес, який генерує різного роду семантичні невизначеності, представлений у праці “The Craft of Translation” американських дослідників Дж. Бігенета та Р. Шульте, які стверджують, що суть відношення перекладача до тексту оригіналу полягає у знаходженні все нових невизначеностей, адже в перекладі апіорі немає й не може бути «визначених відповідей», а тільки спроби їх знайти у відповідь на стан невизначеності, спричинений асиметричною взаємодією між планом змісту й планом вираження мовної одиниці.

Враховуючи вищезазначене можна виділити та надати характеристику етапам прочитання досліджуваної п'єси, а саме:

1. Основне розуміння того, що екокритика визнає наслідки взаємодії людини та природних сил та постійне протиставлення людини чи її діяльності, сутності величі проявів природи (душу, урагану снігу, потопу, землетрусу виверженню вулкану, вогню) тощо.

2. Визнання того, що світ природи впливає не тільки на фізичний стан людини через ресурси (глод, відчуття голоду, спраги, холоду тощо) але також мають значний вплив загалом на соціальне соціальне середовище (мешканців поселення чи міста, взаємовідносини між людьми).

3. Переосмислена конструкція маскулінності та жіночності на фоні природних впливів впливі, сформована напруженістю між диким і міським.

4. Перенесення акценту читання на відображення моря та води, як сил природи.

Проведене дослідження дає можливість констатувати, що В. Шекспір і його глибоке розуміння екології як відносин людини та світу природи відображає історичні передумови сучасного екологічного знання та активізму. В процесі аналізу художнього тексту було продемонстровано здатність Шекспіра генерувати творчі та перформативні відповіді навіть на сучасні глобальні екологічні проблеми. Шекспірівська екокритика, або аналіз природи у Шекспіра, торкається погоди, зелених насаджень, тварин, потвор (наприклад, Калібан) і навіть колонізації. Більшість інформації щодо такого типу аналізу з'явилися з кінця 1990-х років, можливо, у відповідь на появу нового виклику того часу, а саме глобального потепління та зміну клімату у світі.

Такий детальний та глибокий опис сил природи та всесвіту, спричинив свого часу розділення думки у дослідників стосовно джерел набуття Вільямом Шекспіром таких глибоких екологічних знань. До цікавих висновків приходять Д. Клес в своїй книзі «Екологія та оточуюче середовище в європейській драмі», де ідеться про дитинство та раннє життя Шекспіра в Стратфорда, околиці якого дуже схожі із зображеннями природи та навколишнього середовища. За словами Клеса, крім оточуючого середовища також читання Овідія, Вергілія і, можливо, Лукреція в граматичній школі в Стратфорді дало Шекспіру багато ідей про природу, які відображені в «Бурі». Нещодавня критика еkleктичних читацьких звичок Шекспіра та його досвіду сільського життя під час життя в Стратфорді, на думку вчених, проливає нове світло на розуміння Шекспіром і усвідомлення світу природи.

Неспроможність людини протистояти силам природи драматично розкриваються в рядках п'єси «Буря». Але разом із тим можна побачити

трансформуючу діяльність людини та її вплив на невідновлюванні ресурси. Показовою є згадка про дрова та постійне їх збирання Каліббаном.

У тексті «Бурі» простежується визнання ролі людства як геологічного, космологічного агента, що впливає на клімат і навколишнє середовище Землі. Крім цього, з біологічного та еволюційного погляду в бурі розкривається одвічне питання про першопричину виникнення всього живого та послідовність еволюційного розвитку живих систем.

Досліджуване нами поетичне зображення в творі В. Шекспіра надає відчуття постійної боротьби людини за виживання у цьому світі. Шекспір підводить до думки, що з одного боку, саме діяльність людини призводить до таких наслідків, з іншого – людина залишається безсилою перед викликами природи.

Екологічне дослідженням «Бурі» корелює з низкою пізніших відкриттів у галузі наук про життя і демонструє здатність твору бути посередником між гуманітарними та природничими науками через сучасні ідіоми біокультури та прикладної когнітивної науки. Саме антропокреативний потенціал робить шекспірівські тексти гостроактуальними і затребуваними не тільки у цілому світі, а також і в сучасній Україні. Ситуація в нашій країні сьогодні характеризується відчутним зростанням соціальної напруженості і економічним пригніченням та, як наслідок, незадовільним станом оточуючого середовища.

Сама людина виступає в двох діаметрально протистивних іпостасях, по-перше як об'єкт живої природи та підкорюється силам природи, по-друге як головний агент зміни та керування сил природи, в постійному прагненні підкорити та управляти.

Таким чином, екологічне прочитання бурі можна підвести під всесвітньо відомі чотири закони Б. Кономера:

1. Все пов'язано з усім.
2. Все повинно кудись діватися.
3. Ніщо не дається задарма.

4. Природа знає краще.

Поетичне зображення природи в творі В. Шекспіра надає відчуття постійної боротьби людини за виживання у цьому світі. Шекспір підводить до думки, що з одного боку саме діяльність людини призводить до таких наслідків, з іншого людина залишається безсилою перед викликами природи.

Заявлена в данній магістерській праці тема є недостатньо досліджуваною на території України, особливо екокритичне читання в якості дидактичного матеріалу може бути корисним для використання міжпредметної інтеграції при викладанні природничих дисциплінта досягнення WOW-ефекта при проведенні уроків. Така інтеграція матеріалу між літературою та проблемними глобальними викликами чи фундаментальними процесами на світі дозволяє виразніше акцентувати увагу та підвищувати в учнів цікавість при викладанні предметів природничого циклу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балашенко С. А., Макарова Т. И. Международно-правовая охрана окружающей среды и права человека: Учеб. пособие. Минск: World Wide Printing, 1999. 256 с.
2. Баррі П. Вступ до теорії : літературознавство та культурологія / пер. з англ. О. Погинайко. Київ : Смолоскип, 2008. 360 с.
3. Бахтин М. М. Формы времени и хронотопа в романе. Вопросы литературы и эстетики : литературно-критические статьи. Москва : Художественная литература, 1975. 407 с.
4. Бигон М., Харпер Дж., Таунсенд К. Экология : Особи популяції и сообщества. Москва: Мир, 1989. Т. 1. 667 с.
5. Борейко В. Е. Эссе о дикой природе. Киев : эколого-культурный центр, 2000. 143 с.
6. Будний В. Між дисциплінами: розширення контекстів літературознавчої галузі чи зміна статусу? *Вісник Львівського університету ім. І. Франка*. Серія філологічна. Львів. 2008. Вип. 44. Ч. 1. С. 22–31.
7. Воронцов А. П. Рациональное природопользование. Москва : Экмос, 2000. 304 с.
8. Даймонд Д. Зброя, мікроби і харч : Витоки нерівностей між народами / Переклад з англійської Тараса Цимбала. Київ : «Ніка-Центр», 2009. 488 с.
9. Жлуктенко Н. Ю. Композиція «Бурі» В. Шекспіра в аспекті наратологічного підходу. *Літературознавчі студії*. 2015. Вип. 1 (44). Ч. 1. С. 122–129.
10. Концепції сучасного природознавства : Підручник / Карпов Я. С. та ін. Київ : Професіонал, 2004. 496 с.

11. Кремер М. Філософська концепція природи у Шекспіра («Сон літньої ночі», «Буря») : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.04. Київ, 1999. 18 с.
12. Куманська Ю. О. Вплив літератури для дітей на формування принципів екологічної взаємодії (на матеріалі оповідання Олеся Ільченка «У кого ріжки найкращі»). *Академічна культура дослідника в освітньому просторі: європейський та національний досвід*: збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, 14–15 травня 2020 року) / за ред. О. М. Семеног. Суми : Видавництво СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020. С. 109–115.
13. Куманська Ю.О. Екологічні аспекти сучасної літератури для дітей (на матеріалі прози З. Мензатюк, О. Ільченка, І. Андрусяка): дис. ... канд.філ. наук : 10.10.01. Тернопіль, 2021. 224 с.
14. Кун М. Легенды и мифы Древней Греции. Киев : Азбука, 2019. 519 с.
15. Лановенко О. Г. Біоекологія. *Словник-довідник з екології* / уклад. О. О Остапішина. Херсон : ПП Вишемирський В. С., 2013а. С. 25.
16. Лановенко О. Г. Екологія. *Словник-довідник з екології* / уклад. О. О. Остапішина. Херсон : ПП Вишемирський В. С., 2013 б. С. 81.
17. Михед Т. Топос “liberty / freedom” як семантичний оптимізатор художнього простору «Бурі» Вільяма Шекспіра. URL: <https://shakespeare.znu.edu.ua/uk/mihed-t-topos-liberty-freedom-jak-semantichnij-optimizator-hudozhnogo-prostoru-buri-viljama-shekspira/> (дата звернення: 15.11.2021).
18. Некос В. Ю. Загальна екологія та неоекологія : Підручник для студентів екологічних спеціальностей вищих навчальних закладів / В. Ю. Некос, А. Н. Некос. Т. А. Сафранов. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. 596 с.
19. Одум Ю. Основы экологии. Москва : Мир, 1975. 740 с.

20. Олешко А. В. Екокритицизм як напрямок літературних досліджень. *Новости передовой науки – 2016* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, (м. Софія, 15-22. 05. 2016). Софія : Бял ГРАД-БГ, 2016. С. 39–44.
21. Основы теории відносності : Навч. пос. / М.Ш. Певзнер. Дніпропетровськ : ДВНЗ «НГУ», 2013. 155 с.
22. Розинер Ф. Советская литературная экология. *Общественные науки и современность*. 1993. № 2. С. 140–146.
23. Словник української мови : в 11 томах, 1973. Т. 4. 687 с.
24. Сонько С.П., Василенко О.В. Методичні вказівки до вивчення дисципліни «Вступ до фаху»: для студентів для студентів напряму 6.040106 «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування». Умань : УНУС, 2011. 103 с.
25. Сталий розвиток суспільства : 25 запитань та відповідей. Тлумачний посібник. Київ : Поліграфекспрес, 2001. 5 с.
26. Сухенко І. М. Екокритичні орієнтири на сучасному етапі літературознавчих досліджень : проблема визначення. *Актуальні проблеми та перспективи дослідження літератури зарубіжних країн*. Сімферополь. 2011. С. 259 – 266.
27. Торкут Н. М. Антропокреативний потенціал вигнання: уроки Шекспіра. *Ренесансні студії* / под ред. Торкут Н.М. Запоріжжя. 2016. Вип. 25-26. С. 159–193.
28. Торо Г., Эмерсон Р. Эссе : Уолден, или жизнь в лесу. Москва : Худ. лит-ра, 1986. 204 с.
29. Фролов Д. А. Использование медиатехнологий для WOW-эффекта на уроках естественных дисциплин. *Медиафера и медиаобразование: специфика взаимодействия в современном социокультурном пространстве* : сборник научных статей / С. В. Венидиктов [и др.]. Могилев, 2020. С.141–145.
30. Шевченко В. Ф. Об экологических проблемах в произведениях украинских советских писателей / *Республиканская конференция*

«Литература и экология» (27-29 сентября 1988г.). Запорожье : ЗНУ, 1988. С. 125–132.

31. Шекспір В. Комедії і трагікомедії / пер. з англ. Ю. Лісняк, М. Рильський, Л. Танюк, М. Лукаш, М. Бажан. Харків : Фоліо, 2004. 527 с.

32. ASLE : Association for the Study of Literature and Environment. URL: www.asle.umn.edu/conf/other_conf/wla/1994.html (accessed: 15.09.2021).

33. Bate J. *Romantic Ecology : Wordsworth and the Environmental Tradition*. London : Routledge, 1991. 144 p.

34. Bate J. *The Song of the Earth*. Chapter 5, *The Picturesque Environment*. London : Picador, 2000. 304 p.

35. Biguenet J., Schulte R. *The Craft of Translation*. Reprint edition. Chicago : The University of Chicago, 1989. 190 p.

36. Borlik T. A. Caliban and the fen demons of Lincolnshire : The Englishness of Shakespeare's *Tempest*. *Shakespeare*. 2013. P. 21–51. DOI: <https://doi.org/10.1080/17450918.2012.705882> (accessed: 16.11.2021).

37. Botkin D. B. *Environmental Science : Earth as a Living Planet*. Hoboken : John Wiley & Sons, 2014. 688 p.

38. Branch M. Symposium. *ASLE articles*. URL: www.asle.umn.edu/other_conf/wla/1994.html (accessed:16.11.2021).

39. Brotton J. *A History of the World in Twelve Maps*. London : Penguin, 2013. 592 p.

40. Bruckner L., Brayton D. *Ecocritical Shakespeare*. Surrey : Ashgate Publishing : Routledge, 2011. 304 p.

41. Buell L. *The Environmental Imagination: Thoreau, Nature Writing, and the Formation of American Culture*. Cambridge : MA and London, England : Harvard UP, 1996. 600 p.

42. Cless D. *Ecology and Environment in European Drama*. New York: Routledge, 2010. 244 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203851814> (accessed: 16.11.2021).

43. Cohen P. Blues in the Green : Ecocriticism Under Critique. *Michael Environmental History*. 2004. Vol. 9. P. 9–36. DOI: <https://doi.org/10.2307/3985943> (accessed: 16.11.2021).
44. Commoner B. The Closing Circle : Nature, Man, and Technology. New York : A Bantam Book, 1979. P. 26 URL: http://markstoll.net/HIST4323/2011/Commoner%3B_Closing_Circle_excerpt.pdf (accessed: 16.11.2021).
45. Coupy L. The Green Studies Reader : From Romanticism to Ecocriticism. Milton Park, Abingdon-on-Thames : Routledge, 2000. 171 p.
46. Crosby A. W. Ecological Imperialism : The Biological Expansion of Europe, 900-1900. Cambridge : Cambridge UP, 1986. 368 p.
47. Croteau M. Introduction : Beginnings at the ends. *Apocalyptic Shakespeare: Essays on visions of chaos and revelation in recent film adaptations* / M. Croteau & C. Jess-Cooke, Jefferson. New York : McFarland & Company, 2009. P. 1–27.
48. Dean Th. What is Eco-Criticism? URL: https://www.asle.org/wp-content/uploads/ASLE_Primer_DefiningEcocrit.pdf (accessed: 16.11.2021).
49. Dutta S. Man and the Wild : An Ecocritical Reading of Shakespeare's The Tempest. Research Journal of English Language and Literature (RJELAL). Kameda, 2014. Vol. 2 P. 100–103. URL: https://www.academia.edu/10233466/Man_and_the_Wild_An_Ecocritical_Reading_of_Shakespeare_s_The_Tempest (accessed: 15.10.2021).
50. Egan G. Green Shakespeare From Ecopolitics to Ecocriticism. Milton Park, Abingdon-on-Thames : Routledge, 2006. 216 p.
51. Estok S. Theory from the Fringes : Animals, Ecocriticism, Shakespeare Mosaic. *An Interdisciplinary Critical Journal*. 2007. Vol. 40. No. 1. P. 61–78.
52. Garrard G. Ecocriticism. Scribdbookstorage, 2012. 240 p. URL: <http://ru.scribd.com/doc/182426625/Greg-Garrard-Ecocriticism-the-New-Critical-Idio-Bookos-org> (accessed: 15.10.2021).

53. Glotfelty Ch. *The Wealth of Nature: Environmental History and the Ecological Imagination*. New York : Oxford UP, 1993. 248 p.
54. Glotfelty Ch. What is Ecocriticism? URL: www.asle.org/site/resources/ecocritical-library/intro/defining/glotfelty (accessed: 17.10.2021).
55. Glotfelty Ch. Fromm H. Introduction. *The Ecocriticism Reader : Landmarks in Literary Ecology*. Athens and London : University of Georgia Press, 1996. P. 15–37. URL: <https://static1.squarespace.com/static/5441df7ee4b02f59465d2869/t/58f2e4eabf629a9dbf74f538/1492313328327/The+Ecocriticism+Reader+introduction.pdf> (accessed: 17.10.2021).
56. Gray D. “Command these elements to silence” : Ecocriticism and The Tempest. *Wiley*. 2020. Vol.17. P.1–10. DOI: 10.1111/lic3.12566 (accessed: 15.11.2021).
57. *Green Voices : Understanding Contemporary Nature Poetry*. Couverture Terry Gifford. Manchester : University Press, 1995. 198 p.
58. History of Ecology. *Encyclopedia of Ecology*. Oxford : Elsevie, 2019. Vol. 3. P. 398–428.
59. Knowlton E.C. Nature and Shakespeare. *PMLA*. New York. 1936. Vol. 51. P. 19–21.
60. Kott J. Shakespeare heute. München : Langen, 1964. 259 S.
61. Kroeber K. «“Home at rasmere” : Ecological holiness». *PMLA*. New York, 1974. P. 132–141.
62. Latour Br. *We Have Never Been Modern*. Trans. Catherine Porter. Cambridge, MA : Harvard UP, 1993 157 p. URL: https://monoskop.org/images/e/e4/Latour_Bruno_We_Have_Never_Been_Modern.pdf (accessed: 15.11.2021).
63. Lawrence B. *The Future of Environmental Criticism*. Chicester : Wiley-Blackwell Manifestos, 2005. 206 p. URL: <https://www.bookdepository.com/Future-Environmental-Criticism-LawrenceBuell/9781405124768> (accessed: 15.11.2021).

64. Love G. A. Shakespeare's origin of species and Darwin's Tempest. *Configurations*. 2010. P. 121–141. DOI: <https://doi.org/10.1353/con.2010.0000> (accessed: 15.11.2021).
65. Luccarelli M. Reviewed Work : Pastoral by Terry Gifford. *Organization & Environment*. 2001. Vol. 14. No. 3. P. 369–372 URL: <https://www.jstor.org/stable/26161673> (accessed: 15.10.2021).
66. Marshall J. New connections in Ecocriticism. *Interdisciplinary Literary Studies*. Chicago. 2005. Vol.7. No. 1. P.1–4. URL: <https://www.jstor.org/stable/i40054238> (accessed: 15.10.2021).
67. Martin P. Edmond Malone, Shakespearean Scholar : A Literary Biography. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. 348 p.
68. McKibben B. The End of Nature. London : Penguin Books, 2003. 195 p.
69. Mentz S. Romance for Sale in Early Modern England : The Rise of Prose Fiction. Aldershot : Routledge, 2006. 272 p.
70. Moorman F.W. The Interpretation of Nature in English Poetry from Beowulf to Shakespeare. *Quellen und Forschungen zur Sprach und Culturgeschichte der Germanischen Volker*. Strassburg. 1905. P. 351 – 362.
71. O'Dair S. Class Matters: Symbolic Boundaries and Cultural Exclusion. *This Fine Place So Far from Home: Voices of Academics from the Working Class*. Philadelphia, 1995. P. 200–208. URL: <https://www.jstor.org/stable/j.ctt14bswxr> (accessed: 15.10.2021).
72. O'Dair S. The Tempest as Tempest: Does Paul Mazursky "Green" William Shakespeare? *Interdisciplinary Studies in Literature and Environmen*. 2005. Vol. 12, № 2 P. 165–178.
73. Poole K. Supernatural Environments in Shakespeare's England. Cambridge : Cambridge University Press, 2011. 290 p.
74. Raber K. Recent ecocritical studies of English renaissance literature. *English Literary Renaissance*. 2007. P. 151–171.

75. Rowse A. L. *What Shakespeare read-and thought*. New York : Coward, McCann & Geoghegan, 1981. 210 p.
76. Rueckert W. *Literature and Ecology: An Experiment in Ecocriticism*. New York : Chatto & Windus, 1978. 125 p.
77. Scheese D. What is Ecocriticism? URL: www.asle.org/site/resources/ecocritical-library/intro/defining/scheese (accessed: 15.10.2021).
78. Slovic S. Editor's Note. *Interdisciplinary Studies in Literature and Environment*. 2012. Vol. 19. No.4. P. 619–621. URL: <https://academic.oup.com/isle/article/26/3/513/5584996> (accessed: 15.10.2021).
79. Slovic S. The Third Wave of Ecocriticism. *North American Reflections*. 2010. Vol.1. No. 1. P. 4–10. URL: <https://ecozona.eu/article/view/312> (accessed: 15.10.2021).
80. Snyder G. *Practice of the Wild*. Paperback. San Francisco : North Point Press, 1990. 190 p.
81. Tillyard E. M. W. *The Elizabethan world picture*. Harmondsworth : Penguin, 1972. 125 p.
82. Waage F. Review: Three Studies in Shakespeare Ecocriticism. *South Atlantic Review*. 2012. Vol. 77. No. 1/2. P. 204–222.
83. Williams R. *The Country and the City?* London : Chatto & Windus, 1973. 320 p.
84. Wilson D. *Caliban, the missing link : A critique of Shakespeare's The Tempest and a midsummer night's dream*. London : Macmillan, 1873. 274 p.

SUMMARY

This master's thesis is devoted to the perspective of the native field formation of ecocritical knowledge, built on the responsibility principles of science to society, which determines the need to identify ecocritical guidelines at the present stage of literary research.

The object of research paper is a problem-thematic spectrum of human and nature correlation in the work of W. Shakespeare "The Tempest".

The main aim of the study is to identify the potential of the play "The Tempest" by W. Shakespeare in the process of literary analysis, develop and test the ecocritical strategy of studying literary texts.

The achievement of aim requires solving the following tasks: to highlight the study state of the play "The Tempest" by W. Shakespeare in the research of modern scholars and determine the main trends of scientific controversy and the existing points of vagueness; to investigate the opposition of human to nature and its forces in the play of William Shakespeare "The Tempest"; to distinguish the artistic value of naturalistic and literary reproduction of nature and its processes; to characterize the anthropocreativity in the context of ecocritical discourse.

The study gives an opportunity to state that W. Shakespeare and his wide feeling of ecology as human and nature world relations reveals the historical preconditions for modern environmental knowledge and activism, it also explores Shakespeare's ability to generate creative and performative responses even to modern global environmental problems. Shakespearean ecocritic or the nature analysis deals with the weather, green plantations, animals, the ugly (for example, Caliban) and even colonization.

The scientific novelty of the master's thesis is that "The Tempest" by W. Shakespeare falls into the focus of ecocritical interpretation in Ukrainian literary studies.

Key-words: *ecocriticism, green studios, tempest, world, nature, natural environment, man, W. Shakespeare*

**Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ**

Я, Фролов Дмитро Олександрович,
студент(ка) 2 курсу магістратури, форми навчання заочна,
факультету іноземної філології, спеціальність 035 Філологія,
освітньо-професійна програма Мова і література (англійська),
адреса електронної пошти f0968279387@gmail.com,

- підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему
«Поетика п'єси «Буря» Вільяма Шекспіра крізь призму екокритики»
відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що
визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких
ознайомлений/ознайомена;

- заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є
ідентичною її друкованій версії;

- згоден/згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям
академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою
Інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї
системи.

Дата _____

Підпис _____

ПІБ (студент) _____